ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1930

II

З НОВИМ 1930 РОКОМ ВІДКРИТТЯ ПЕРЕДПЛАТИ НА

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата	**13·— зол.**
Піврічна »	**7·—** »
Квартальна «	**3·50** »
для членів »Червоної Калини«	**3·—** »
ціна поодинокого числа . . .	**1·20** »

Для заграниці 2 $ річно.

За кордоном можна дістати »Літопис Червоної Калини«:
В Сполучених Держ. Північної Америки
The Ukrainian Legion, P. O. Box. 578, Philadelphia, Pa, USA.
В Румунії
Dmytro Herodot, Bucarest, IV.Delea Veche 45.

~~АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/III~~

НАЙКРАЩИЙ ДАРУНОК НА СВЯТА!

ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

	Ціна для нечленів	Ціна для членів
Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріяли. Зладив І. Кедрин 320 стор. і 16 ілюстрацій	8 зл.	4 зл.
Федір Дутко: **Глум.** Оповідання, ст. 52	1·20 «	60 «
Д. Дорошенко: **Мої спомини про давнє минуле.** Частина I.-IV.	8·40 «	4·20 «
Богдан Лепкий: **Слота**. Поезії	90 «	45 «
От так собі. Мініятури стор. 129 .	1·50 «	75 «
За Золотоверхий Київ. Бої на вулицях Київа. При Центральній Раді Сторін 32	60 «	30 «
Левко Лепкий: **Сон Івасика.** Сценічна картина на 4 відслони з нотним додатком. Сторін 24	50 «	25 «
Між молотом і ковалом. Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79 . .	1·50 «	75 «
Ст. Левинський: **Від Везувія до пісків Сагари**. Сторін 84	3·25 «	1·70 «
Халіда Едіб: **В огні.** Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234 . .	4·50 «	2·25 «
Василь Софронів: **Грішник.** Нариси. Сторін 104	1·50 «	75 «
Микола Голубець: **Львів.** Сторін 179	3·— «	1·50 »
А. Вільшенко: **Життя і пригоди Цяпки Скоропада.** Сторін 267	4·50 «	2·25 «
Роман Купчинський: **Заметіль.** Трильоґія зі стрілецького життя.		
I. **Курилася доріженька** Стор. 208	4·— «	2·— «
II. **Перед навалою.** Сторін 192 . .	4·— «	2·— «

	Ціна для нечленів	Ціна для членів
Федір Дутко: **В Заграві.** — Трильоґія з визвольних змагань на Україні		
I. **Чорторий.** Сторін 192 . . .	3·50 «	1·75 «
II. **Квіти і кров.** Сторін 192	4·— «	2·— «
III. **На Згарищах**	4·— «	2·— «
Ген. Всеволод Петрів: **Спомини з часів укр. революції.**		
I. Частина. Сторін 180	3·50 «	1·75 «
II. Частина. Сторін. 180	3·50 «	1·75 «
Юра Шкрумеляк: **Чета крилатих.** Сензаційна повість 17 арк. друку .	5·— «	2·50 «
Др. Степан Шухевич: **Спомини.** (Причинки до історії УАГ. на підставі записок та власних переживань)		
I. Частина	4·— «	2·— «
II. Частина	4·— «	2·— «
III. Частина	4·— «	2·— «
IV. Частина	4·— «	2·— «
V. Частина	4·— «	2·— «
Богдан Лепкий: **Зірка,** пов. з повоєнного життя	3·50 «	1·75 «
Володимир Лопушанський: **Перемога.** — повість з визвольної війни.		
I. Частина	2·— «	1·50 «
II. Частина	3·— «	1·50 «
Максим Брилинський: **Хресний вогонь.** Воєнні нариси	3·50 «	1·75 «
Календарик-термінар зі стемплевими приписами	90 «	45 «
Кишенковий календарик	30 «	15 «

НОВОСТИ! **НОВОСТИ!**

Появилися накладом «ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ«

Богдан Лепкий: **„ЗІРКА“** (повість з повоєнного життя). Це найновіший твір автора історичної трильоґії »Мазепа« — написана легко й цікаво, призначена для найширших кругів читачів, подібно як і повість »Сотниківна«, якої наклад вже давно вичерпаний.

Федір Дутко: **„НА ЗГАРИЩАХ“** Продовження трильоґії »В Заграві«, дві перші частини цього роману »Чорторий« та »Квіти і кров«. Третий том, а саме »НА ЗГАРИЩАХ« це справжня літературна рідкість. Незвичайно цікавий зміст, викінченість та щира безпосередність надають цій повісти богато примани та мусять прикувати увагу і найвибагливішого читача.

М. Брилинський: **„ХРЕСНИЙ ВОГОНЬ“** Ці воєнні нариси написані автором, що брав участь у численних походах та боях світової і визвольної війни, мають крім історичної своєї вартости ще й вартість літературну, з окрема дуже цікавий спосіб змальовання всіх цих подій у формі коротких оповідань, що вяжуться в одну цілість, охоплюючи довгий протяг часу великої хуртовини 1919—1920 року.

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ
ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. Річник

ЧИСЛО 2. * ЛЮТЕНЬ * 1930

О. Олесь

У Львові

І ось я знову серед них —
Братів і сестер дорогих...
Я бачу усміхи, вітання,
Я чую стиски теплих рук,
Мов нагороду за вигнання,
За океани сліз і мук.

Чогож так боляче мені
В ці незабутні, свіжі дні?
Що знов нестиму хрест вигнання?
Що знов терпітиму?! О, ні!..
Що може зустріч це остання
У другій рідній стороні.

О. Олесь

О. Олесь у Львові

Олесь — поет вигнанець загостив на короткий побут до Львова. І припала честь Львову повитати поета скитальця, що вже одинацять літ коротає невідрадне життя на еміґрації в Празі, бодай скромним Літературним Вечером улаштованим гуртом молодших письменників, що обєдналися при Червоній Калині під прапором »А ми тую червону калину піднімемо«.

Невибагливий був цей Вечір, та щирий і невимушений. Без гучної виставности, без гомінкого шуму уявляв собою скоріше більші сходини великої львівської рідні, як концерт. Це був вечір ніби одної громади, що прийшла привітати в ці невідрадні часи свого найкращого сина — співця краси й сили, та недолі Батьківщини. Приявне на тому вечері львівське громадянство віддавало в особі Олеся шану та співчуття також і тим скитальцям, що караються на вигнанні і тим братам, що за велику Ідею караються там за Збручем на рідній несвоїй землі і на далеких ледяних Соловецьких Островах... Виповнена по береги саля Лисенка вечером 20 грудня була виявом не лиш великої шани для Олеся та зазбручанських братів, але й виявом одної думки та почувань.

На Літературний Вечір Червоної Калини зложилися твори молодих письменників О. Бабія, Софронова Левицького, Матієва Мельника, Меріяма, Шкрумеляка та композиторів Барвінського й Нижанківського. Вступне слово про наш нйановіший літ. дорібок та його напрямні виголосив Коструба, потім чергувались рецитації і музично вокальні продукції. Рецитували п. Фіґоль, пп. Левицька і Шкварківна. Завдяки їхньому декляматорському хистові виголошені твори, вирізьблені умілим словом, набірали повноти і сили, а не одна фраза, яка затрачується в устах звичайного читача, виступила тут могутнім і фінезійним акордом.

Окрім творів згаданих письменників були відрецитовані й найновіші поезії Олеся, що зірвали салю до громових, невмовкаючих оплесків. Прикінці першої частини програми О. Бабій привітав Дорогого Гостя в імени молодих письменників з побажаннями якнайскоріше пережити важке лихоліття та побачити щасливою і вільною Батьківщину, за яку стільки пролилось крови, терпінь і сльоз. Олесь щирим стисненням руки подякував бесідникові. Ця подяка мовчки, повна зворушення — викликала на очах Гостя сльози; в цей мент заблестіли вони також і не в одному оці на салі.

Годиться наприкінці згадати і про музичну частину. Наша надія — один з молодших наших композиторів О. Нижанківський дав себе пізнати львівській громаді не лиш як надійний творець-композитор, але і як мистець пяніст. Його точка являлася дійсно насолодою і для слухачів знавців і для тих принагідних, що більше відчувають, як розуміють.

Відома наша співачка О. Приймова проспівала народні пісні гарм. Людкевича та композиції Нижанківського. Зокрема пісня »Засумуй трембіто« Нижанківського до слів Купчинського зробила на всіх помітне враження, а саля невмовкала довго-довго від оплесків.

По концерті відбулася скромна перекуска в гурті близчих знайомих та приятелів Гостя в салях Гостинниці, що протягнулася аж поза північ.

О. Олесь лиш декілька днів остане ще у Львові. Опісля вертає знову в Прагу.

Щиро бажаємо, Йому, щоб дні Його скитання як найскорше скінчилися і щоб знову Він міг заспівати »Яка краса відродження країни«...

Л. Л.

В чотирокутнику смерти

(Докінчення)

На Одесу (Рис. І. Іванець).

Про нашого нового »союзника« Денікіна, ми так якби не знали. Денікінців ніде не було видко. Тільки з Одеси приїхало було декількох т. зв. фельчерів і вони заступали наших лікарів, які вже були похорувались. Поза тим приплентався часом якийсь Денікінець зі стації, але почуваючи себе в районі Галичан доволі ніяково, щезав скоріше як прийшов. Одного разу в якомусь шиночку денікінський сотник висловився в приявности стрільців зневажливо про Україну. Стрільці зголосили про це нашій жандармерії і ця заарештувавши цього старшину, всипала йому за кару 25 шамполів. Всі думали, що денікінське командування наробить з цього приводу богато галасу. Але воно приняло це покарання до відома, та ще признало слушність нашій жандармерії, а якийсь денікінський полковник добавив: »Добре йому так с... с..., нехай не провокує«... З Денікінцями вже зле діялося і було помітно, що вони з дня на день котяться вниз. Тому обходились з Галичанами, як зі збитим яйцем. По злуці з Денікіном Галицька Армія змінила назву на »Українська Галицька Армія« і вже цею зміною зазначували Галичане всюди свою національну окремішність. Українські прапори остентаційно повівали на командах УГА., маяли на залізничих двірцях, та на інших установах УГА. в районі розташування, а Галичане старалися на кождому кроці, виявити зверхні форми української державности і це впадало зразу в очі. Це бачили і Денікінці і чужинці, які випадково заблудили тоді в ославлений »Чотирокутник смерти«. Одного разу зїхала до Винниці, де був постій Нач. Команди УАГ., англійська військова місія, що сиділа тоді в Одесі при денікінськім штабі. В честь цеї місії відбулася спільна вечера. По тоастах грала, як звичайно музика, гимни. А що господарами були Денікінці і вони казали, що грати. І так по першому тоасті заграла музика англійський гимн для Англійців, по другім »Ще не вмерла«, для Галичан, а як прийшло по третім грати Денікінцям, то не знала що і заграла ... гусарську модну тоді пісоньку »Оружем на солнці сверкая«. Це найкраще свідчить, за кого себе мали тоді Денікінці.

Останні дні грудня проходили під знаком загального денікінського відвороту. В сусідстві Браїлова свобідно господарював отаман повстанців Шепель, а в Винниці та Жмеринці серед Денікінців почалася метушня. Вночі не втихало від перестрілки. Денікінські частини на очах розлітались, пішла деморалізація, яку рідко за війни доводилось бачити. Навіть старшини, і то вищі, не соромились грабіжів. Я сам мав нагоду бачити, як наш стрілець арештував полковника, вже старшого віком, який розбивав вагони та виносив цукор. Він просився і плакав, коли його приведено до команди двірця. Казав, що має жінку й діти, — що все розлітається, а він не буде мати на далі з чого жити.

Річ ясна, що весь лад на залізницях і по містах вдержували тоді тільки рештки галицької жандармерії.

Десь при кінці грудня ми побачили в Браїлові галицькі частини з І.-го корпусу УГА., який держав фронт проти большевиків на півночі. Це був 1-ий кінний полк під командою сот. Геніґа. Він чвалом пригнав аж з під Калинівки, зробивши за нецілу добу понад 150 км. і то зимою в морози та сніги, коли так важко рухатися кінноті. Це був дійсно рекордовий марш кінноти, та була це заразом і познака, що навала большевицька — вже за плечима.

В кілька днів потім дістали і ми наказ вимаршу на полудне, в сторону Одеси.

Рештки колись славної Бригади УСС, стягалися з тифозних барлогів, щоб знову пускатися кудись далі у невідоме. Кожний зривався серед горячки, і благав, щоб не оставляти його — всі хотіли до останку бути вкупі.

І знову клалися на вози слабосилі стрільці як оселедці і знову плентались за возами тіни. Обози і обози — лиш де-не-де гурток піших. Тільки вагітно тягнулись по замерзлій груді гармати, зловіщо подзвонюючи крицею.

При відході з Браїлова пішли стрільці на цвинтар, розпращатися з могилками дорогих товаришів зброї. Сумна і важка картина. Кожний подумав: вам може і краще, скінчилися вже муки...

Високий дубовий хрест підняли стрільці на браїлівськім цвинтарі. Хрест цей витягнувши раменами вказував кудись на дві хресні дороги, якими проходили сини галицької землі.

„Віденський Курінь“ і його переїзд до Галичини

Написав *Антін Кравс*, ґен. чет.

Стара і могуча колись габсбурська монархія розпалася. У Відні, столиці держави, закипіло немов у казані. В першому місяці розвалу Австрії і ліквідації фронтів Відень став похожий на великий воєнний табор.

З усіх побоєвищ, а особливо з австрійсько-італійського назїзджалося туди стільки ріжних військових частин, що військові команди просто не були в силі дати собі з ними ради.

Особливо на віденських двірцях у ті памятні падолистові дні 1918 р. панувала метушня і хаос, який тяжко описати. Тисячі людей приїзджало, тисячі відїзджало або шукало нагоди чимскоріше відїхати домів... Біля потягів стиск, гамір, крики, лайка на всіх мовах австрійського Вавилону. Тут щойно національні антаґонізми, яким в армії клав хоч сяку таку тяму авторітет начальства, бухнули на верх у цілій своїй повноті.

Прибуваючі у Відень транспорти розбивались на ґрупи по національностям, а не, як досі, по родам зброї, чи приналежности до даного полку. Зникли зі старшинських і вояцьких шапок австрійські »розети«, а на їх місце появились національні стрічки і відзнаки.

Тому, що такої маси люда, яка небаром назбиралась у Відні, неможливо було негайно відправити дальше ізза браку льокомотив і ваґонів, військова влада порозміщувала поодинокі національні ґрупи по бараках як у Відні так і в околиці Відня. Тут перетомлені боями, походами і тяжкими переживаннями вояки мали змогу принайменше якийсь час відпочати і прийти, так сказатиб, до себе.

Українцям, воякам зі Східної Галичини, призначено бараки в Ляєрбурґу (в X. окрузі міста), ті самі, в яких давніше містилася станиця Українських Січових Стрільців. Ці бараки були муровані і в тому часі находилися в доволі доброму стані. Так само і їх внутрішнє урядження не давало причин до нарікань. Після приділення Українцям тих бараків була полагоджена одна з найбільш пекучих під цю хвилину справ.

Старшини і стрільці були вдоволені, що по всіх скитаннях по альпейських вертепах і напів звірячому животінню по камяних кавернах, після знесилюючих фізично і морально переживань під обстрілом ворожих гармат і літаків знайшли тихий куточок, в якому могли пожити як люде. Ту кожний з них найшов спокій, потрібний на успокоєння натягнутих нервів. Цей спокій одначе не був і не міг бути повний. Всякому було відомо, що у батьківщині, яка після шести сот літ неволі скинула зі себе пута чужого панування і проголосилась самостійною, від нікого незалежною суверенною републикою, ведеться тяжка боротьба, якої вислід був невідомий, а від якої залежала будучність воскреслої батьківщини.

З одного боку ентузіязм для своєї національної держави, радість з національного визволення, з другого деякий неспокій за розвиток подій на фронті мішалися, переливалися в душах тих людей, струджених боями за чужу державу. В душі кожного росла жажда чимнебудь причинитися до побіди своєї армії, до закріплення своєї самостійної української держави.

Ці гарячі патріотичні почування, ця глибока любов своєї батьківщини, які в Українців пробиваються з особливою силою, зродили думку, щоби зорганізувати у Відні повернувших з італійського фронту старшин і стрільців у військову частину і вислати її на підмогу Українській Галицькій Армії. За переведення цеї думки в життя взявся поручник бувшого австрійського 55-го полку піхоти Софрон Шебець*), людина енерґійна і запопадлива, заходам якої в найбільшій мірі треба приписати, що ця думка не осталася думкою, а перемінилась небаром в діло.

В розмірно короткому часі поставлено курінь піхоти в силі 20 старшин і 500 стрільців. Цей курінь складався з трьох сотень піхоти і одної сотні скорострілів. Кожна піхотна сотня числила 4 старшин і приблизно по 110—120 стрільців. Скорострільнаж сотня мала 2 старшин і 60 стрільців.

Команду над курінем доручено поручникові Шебецеві. Його адютантом став четар Трач, рівнож з бувшого австрійського 55-го полку піхоти. Наскільки тепер пригадую собі, то першою сотнею в цьому курині командував поручник Антін Тарнавський, а другою четар Дрогомирецький. Комендантом сотні скорострілів був четар Константин Гинилевич. Назвища команданта 3-тої сотні не можу собі пригадати.

Побіч того формовано також батерії, над якими команду обняв отаман, пізніший підполковник УГА Осип Папп де Яноші, з походження Мадяр.

Що торкається узброєння куріня, то піхотні сотні одержали кріси і набої, але сотні скорострілів і батеріям, а зглядно обслузі при батеріях прийшлося їхати до Галичини голіруч. На це, що сотня скорострілів і батерії виїхали з Відня без зброї, склалось дві причини. По перше справних гармат і скорострілів у Відні годі було роздобути, по друге їх і так не вдалосяб було перевезти через чужу територію. В кожному випадку видістано для тих відділів все, що можливе, а передовсім нові однострої, черевики і всяке інше знаряддя.

Біля 15 падолиста відділи готові були до відїзду. Та відїхати під цей час транспортові з Відня не було так легкою річчю. Залізниця була перетяжена перевозом передовсім Італійців, Сербів, Мадярів, Поляків, себто вояків тих націй, які мали свої держави і за якими було кому упімнутися перед австрійською владою. Тих, розуміється, Австрійці відправляли в першу чергу. Звичайно потяги, що відвозили вояків вище згаданих націй, більше в Австрію не вертали, їх задержували дотичні держави для свойого вжитку, а це ще більше утруднювало виїзд з Відня.

---

*) Софрон Шебець був при кінці 1918 р. іменований сотником УГА (Вістник СВС. ч. 15. з дня 31 січня 1919 р.) і під той час належав до Ґрупи Північ. Опісля був командантом Ґрупи Лютовиска. В травні перейшов з Гірською Бригадою до Чехословаччини, звідкіля виїхав до УГА на Наддніпрянщину. Там помер осіню 1919 р. на тиф. — *Ред.*

Щойно по довгих заходах і біганинах по ріжних австрійських військових командах і установах вдалося вкінці кінців роздобути один потяг і для Українців. Не гаючи часу посаджено в нього піхотні сотні і гарматчиків. Транспорт був готовий. Дня 20 падолиста о год. 5·45 по пол. виїхав »віденський курінь« з полудневого двірця в напрямі на Брук над Літавою.

З серцем повним бодрости і ентузіязму та з піснею »Ще не вмерла Україна«, виїздали стрільці і старшини до батьківщини, якій вони в тій хвилі були так потрібні. Не місце тут описувати ті глубоко зворушуючі переживання, це почуття радости і надій, що в тій хвилині пронизували душу. — Їх може зрозуміти тільки той, хто сам був учасником цього »ісходу« кількалітних скитальців по чужині до рідної землі.

О год. 7 і пів прибув транспорт до Брук, де видано йому теплу вечеру. По вечері рушив потяг дальше. Над ранком транспорт найшовся вже на мадярській території. На стації Бангіда видано куріневі снідання. Після полудня потяг заїхав на стацію Ференць-варош, де Мадяри перевели основний трус транспорту. Старшина, який кермував провіркою, показався однак дуже вирозумілим і з потягу не забрано нічого. Ще раз перевели Мадяри в транспорті трус на стації Кебаля[1]). При цьому трусі старшин оставлено в супокою, а перетрушено тільки речі стрільців. Тим разом дуже багато помогла інтервенція отамана Паппа, команданта транспорту. Йому, як Мадярові і бувшому мадярському старшині вдалося без труду зробити це, що його земляки оставили курінь в мирі і навіть на заховану зброю гляділи крізь пальці.

Цеї ночі потиснув порядний мороз і куріневі прийшлося мерзнути в неотоплених вагонах і треба було грітися потіхою, що ще два-три дні, а це все скінчиться.

Дня 22 падолиста транспорт переїхав через Гетвань і під вечір прибув до Міскольча. Тут трапився куріневі неприємний інцідент. Біля 6-тої години вечером, саме коли курінь прибув на згадану стацію, заїхав туди також транспорт і мадярських вояків, які вертали, здається, з Наддніпрянщини. В переїзді через Галичину, а саме в Стрию, цей мадярський транспорт розброїла українська військова влада так основно, що кожному з вояків осталось тільки це, що на йому. Висівши з вагонів в Міскольчі Мадяри розуміється вмить дізналися, що тут задержався український транспорт і постановили на ньому пімститися за Стрий. Счинилась страшна буча, мадярські вояки кинулися на Українців і на український потяг з метою відібрати як зброю так і все інше, що курінь віз зі собою. Тільки завдяки енергії команданта стації і урядників удалося розлючених Мадярів дещо успокоїти і повздержати від бійки. Курінь негайно знову всів у вагони і чим скорше відїхав з Міскольча. В цій суматосі ранили Мадяри кількох стрільців, кількох ограбили, але на загал інцідент скінчився без значніших шкід.

На другий день, то є дня 23 падолиста рано, курінь приїхав в Шаторай-Уйгель. Там мали транспортові видати снідання. Та склалось інакше; команда стації не тільки не видала його, а навпаки відібрала куріневі полеву кухню і частину харчів (муку і мармоляду). Може бути, що це зарядження стояло в звязку з інцідентом в Міскольчі і мало на цілі відплатитись за Стрий. Це очевидно тільки здогад, бо про причину свого поступку Мадяри нікого не інформували. По полудні транспорт прибув до Чопу[2]). В тому часі в околицях Чопу потвєрилися були большевицькі банди, які нападали на переїзджаючі туди транспорти. Щоб не наражатись на цю непотрібну небезпеку, курінь в Чопі задержався лиш зовсім коротко і під вечір прибув до Батю[3]). На превелике наше здивування в Батю панував взірцевий порядок, хоч і в тамошніх околицях в тому часі не було дуже спокійно. Перед відїздом в дальшу дорогу начальник стації Батю зробив командантові транспорту от. Паппові пропозицію додати транспортові аж до галицької границі мадярську охорону. Ця пропозиція була дуже доцільна, бо, як вже було згадано, в тих околицях крутилось чимало більших і менших збройних банд, які промишляли тим, що грабили переїзджаючі потяги. Курінь вправді був також узброєний і тими крісами, які були в нього, міг відбивати напади одної чи другої банди, але ужиття зброї на чужій теріторії, навіть проти бандитів, могло створити претекст, який Мадяри моглиб використати, щоб курінь розброїти. Пропозиція начальника стації Батю супроти того була незвичайно на часі і за неї треба було йому тільки подякувати.

Охоронний мадярський відділ, якого командантом був поручник Стефан Баєр (з Мункачева), забрав зі собою кілька скорострілів.

По цілонічній їзді досвіта 24 падолиста транспорт опинився на галицько-мадярській границі. Мадярська охорона вернула найблизчим потягом до Батю, а курінь поїхав дальше в напрямі Стрия, куди прибув о год. 9-тій рано.

На стації в Стрию в імені полковника Коссака привітав віденських добровольців тодішний командант міста отаман Котович.

Більшість стрільців віденського куріня одержала сейчас кількадневі відпустки для побачення з ріднею. Це не був вправді відповідний час для давання відпусток, але команда куріня мусіла узглянити це, що курінь складався по більшій части з людей, які роками не бачилися зі своїми близькими і цілими місяцями перебували в стрілецьких ровах серед страшних нераз відносин. Відмова у відпустках, з того здавала собі команда куріня справу, могла була штовхнути стрільців до дезерції, тому краще було дати стрільцям можливість леґально заглянути на якийсь час домів і там пару днів відпочати фізично і морально. І в честь стрільців треба сказати, що вони не посоромили свойого куріня і в означений день всі явились в йому як один.

Пушкарі (артилєристи), тому що на фронті був великий брак артиєрійської обслуги, навіть і цеї короткої відпустки не одержали, а негайно рушили під Львів.

Дальша судьба віденського куріня мені невідома. Про те, чи він остався і опісля в такому складі, в якому прийшов з Австрії, чи його розділено поміж інші частини, моглиб певно дещо сказати його старшини.

---

[1]) Містечко біля Будапешту. — *Ред.*

[2]) Тепер під Чехословаччиною. — *Ред.*

[3]) На шляху Чоп-Мункачів. — *Ред.*

Отаманщина

Написав *Михайло Середа, полковник Армії У.Н.Р.*

Отаман Шепель в однострою Української Галицької Армії на передодні виступу на Винницю за оперативною працею.

II

Отаман Шепель

Червоноармійці прозивали Шепеля „Ванькою-встанькою“. В Росії такі ляльки — Ваньки-встаньки — продавано у Тройце — Сергієвській Лаврі. Цікава лялька: яким кінцем або боком не поклади її на тверде місце, вона зараз схопиться на ноги.

Декільки раз радянська преса подавала до відома, що „банди“ Шепеля ліквідовані назавше, а самого Шепеля перевезено до Москви. Минав тиждень, другий, коли це у Винниці, або в Проскурові, або в іншому місті, населення читало заяви Шепеля, які хтось у ночі розкидав на улицях:

— Цього числа я повернув з відпуску і приступив до виконання своїх обовязків.

Отаман Шепель

У місяці квітні 1921-го року С. В. Петлюра сказав:

— Аби я мав під рукою 3—4 отаманів таких, як Шепель, певно, що в осені булиби всі ми дома.

Така була слава про отамана Шепеля. А сам він був непоказний, худорлявий, низенького росту, з блідим, сухим обличчам, на якому сторчав зовсім не гармонійно великий ніс. Мав вигляд хлопця 16—17 років; вигляд зовсім не бойовий, проте доладній в справах конспірації та аґентурної праці. На весні 1919 року повстанчий відділ і сам отаман Шепель, завдяки провокації, були забрані большевиками до полону. Підчас внесення полонених до списків, старший вартовий, скинувши оком на сухорляву хлопячу постать Шепеля, суворо гукнув до нього:

— А тебе чего здесь нужно, малец! Пашол вон отсюда, дурак!

І схопивши його за комірець, випхнув отамана за двері.

В літі 1921. року Шепель з Паньковецьким Іваном переходили Збруч, прямуючи до Літина, в районі якого мали підняти повстання. За пазухою і в кишенях мали вони дешевенький крам — нитки, голки панчошки; — самі удавали зі себе звичайних дрібних контрабандистів. Перейшли Збруч і, на тобі, де не візьмись, суне на них червоноармієць.

— Стой! Ваші документи?

Шепель липнув очима раз-другий то на червоноармійця то на Паньковецького, почухав потилицю, почухав ще десь понизче, а потім як заголосить, ніби баба по покійнику, як накинеться на Паньковецького:

— Он-бач! Мама казала, щоби взяли документи. Ой, що будемо робити, як спасти нам крам!

— Нє спасьош брат! — звеселився червоноармієць, почувши про крам: — Давай сюда крам. Можеш, сопляк, уходіть сєбє по добру і здорову. А ти, брат, того... подозрітєльний, — звернувся він до Паньковецького: — Пойдьом со мной в караулку.

На весні 1920. року Шепель замислив похід на Винницю. Треба було розвідати конче у Винниці, якими силами оперують большевики і де розміщені їх штаби. І в першого стрічного дядька купив він пару волів і воза за 350 рублів у золоті, нагатив на воза сіна і різки і тихенько подався на Винницю. — Гей! цабе! Щоб ви повиздихали! — ремствує він на волів, коли минала воза большевицька розвідка. Поблизу Винниці зупинила його польова варта:

— Куди прьош, чортова кукла?

— Повилазило, чи що! — огризнувся отаман — не бачиш хіба?

— Тьфу на ідіота! — сплюнув старший з них.

— Матері своїй під спідницю, — побажав Шепель.

По такій приємній розмові варта реквізувала отаманське сіно, винагородивши Шепеля квітом замісць грошей.

У Вінніцє наш штаб обменяет квітанцію на дєнґі, — обнадіяли вони отамана на пращання.

Цей квіт в руках отамана був прегарним документом, з яким він обїздив всю Винницю, розшукуючи штаби і вимагаючи від них грошей. Скрізь зустрічав він одну відповідь:

— Кулак, міроєд! Ми революцію спасаєм, а ти дєньгі... Вон отсюда, сволоч!

Завдання своє отаман виконав, і в недалекому часі Винниця була в його руках. Походив він зі села Вонячина Літинського повіту і був сином звичайного селянина. Приймав участь у світовій війні, на якій придбав ранґу „прапорщика“. До весни 1919. року був непомітною, навіть незвичайно смирною людиною, користуючись любовю і довірям від селян. Селяне величали його так:

Наш Яша...

На весні 1919. року, коли совітські війська окупували Україну, дядько Шепеля, селянин Кирпач і брати Іван, Тодось і Харитон Паньковецькі закликали селян Вонячина та Баринивців до противобольшевицького повстання. На отамана над повстанцями запросили Яшу Шепеля. Казали йому:

— Ти розумієшся на маневрах і на зброї, то тобі і книжки в руки.

Шепель погодився. Почислив військо — 4000 повстанців, однак ні рушниць, ні гармат, ні кулеметів; було декілька десятків ручних ґранат. Так з голими руками і пішли 3-го мая здобувати Літин. На перших кроках пощастило: поблизу Літина піймали польову варту, що стежила за околицями міста, і відібрали від неї кулемет „Максима“. З кулемета сипнули по Літині, самі розсипалися у лаву і з ріжних кінців вийшли на майдан. Хто не встиг заздалегідь лишити міста, той опинився в обіймах повстанців. З Літина Шепель перекинувся на Хмельник, у якому совітська влада замкнулася у дідичівському замку. Алеж замок тепер не був перешкодою для повстанців, бо з Літина вони привезли гармати. У Хмельнику Шепель дав війську відпочинок, поділивши його на сотні і настановивши сотників. Скориставши з відсутности Шепеля, большевики знову пригорнули до своїх рук Літин. Знову вирушив проти них Шепель, погромив і затримав за собою Літин вже на довший час. Якраз з Волочиск наступали війська Директорії і гнали перед собою большевиків до Київа.

В місяці грудні 1919 року Україна опинилася в руках Добровольчої Армії. Рештка військ Директорії подалася в запілля ворога. Отаман Шепель знову мобілізував своїх повстанців, з якими оточив важливий для добровольців стратеґічний пункт Жмеринку. Проти повстанців зі Жмеринки виїхало два панцирники, які обсипали їх таким шаленим вогнем, що ті не знали, куди ховатись і як спасатись. Спас положення Альоша Кушнирів, циган по походженню, який удавав зі себе черкеса. Була у нього шкапа, теж циганського походження, алеж зі слів Кушнирів, коли йому повірити, то був призовий англійський скакун. Підчас страшного гураґанного вогню надумав Альоша спасти свого скакуна: сів на нього і чкурнув у бік, де, здавалося, ворога не було чути. На його біду, напоровся він на польову варту з Галичан, які на той час були союзниками добровольців, а зараз захищали підступи до бронепотягів. Побачив Альоша, що нікуди подітися; запозичив, як то кажуть, у вовка сміливости, погнав в карієр коня, а сам, що було духу, лементує до Галичан:

— Повстанці Шепеля захопили Жмеринку! Шквар з кулеметів.

Ті подумали, що Альоша — посланець зі Жмеринки, і шпарнули, та ще як... Бронепотяги, почувши

Отаман Шепель поміж старшинами Укр. Галицької Армії.

Отаман Шепель

на своїх тилах огонь, ушилися, куди — це і донині невідомо. На Жмеринці ще гірше було: там не знали, куди тікати і переховувались у місцевого населення. Коли повстанці увійшли в Жмеринку, вони не знали, де подіти все те майно, що залишили добровольці. Закликали зі села Івчи 400 возів, навантажили ріжним добром, однак усього не забрали.

Розгулятися довго на добровольчих тилах Шепелю не прийшлося: Денікінці несподівано відкотилися до моря. Їх місце заступили большевики. Для Шепеля випали часи жертвенної праці. Староконстантинів, Літин, Летичів, Межибож, Хмельник, Винниця, це був єдиний район, де большевики не почували себе господарями. Погонять його з Межибожа, чують, він верховодить вже у Хмельнику; оточать великими силами Хмельник, а він наведе лад у Летичеві. Ванька-встанька — тай годі. Нарешті большевики махнули на нього рукою, не чіпали: мали свої гріхи, які вигідно було під такий час звалити на Шепеля. Шепель користав з такої нагоди і провадив працю у іншому напрямку. Одного дня у Винниці, в базаровий день, на майдані звернулася до селян з промовою старенька підсліпувата бабуся. Спираючись на палицю, вона гостро і влучно почала глузувати з большевицької влади. Далі не витримала і давай улещувати селян:

— Що ви за Українці! Ви дбаєте лише про своє пузо. Скажіть на ласку Божу, чого ви сидите, стуливши ось так руки? На що ви чекаєте? Ідіть добрі люде у Трибухівський ліс, де зустріне вас отаман Шепель: він дасть вам добру пораду, що робити.

Селяне з такого дива покидали і воли і вози, оточили навкола бабусю та тільки потакують їй:

— Це наша бабуся! Правда, правда твоя, бабусю! І де оце ти золоті такі слова винайшла! Будемо всі в Трибухівському лісі!

Де не взялася большевицька міліція, певно довідалася про аґітацію на майдані. Кинулася сюди, туди, алеж від бабусі і сліду не лишилося... то був отаман Шепель.

Коли арештували його батька і розглядали його справу у Винницькому ревтрибуналі, отаман в одягу сестри-жалібниці відбув процес батька, подавши декілька реплік членам ревтрибуналу.

Після аґітаційної підготовчої праці Шепель давав наказ свойому начальникові штабу сотникові Особливому (пізніш сот. Саранчі) про виступ. На селах і хуторах пішов незвичайний рух: селяне викопували зпід землі рушниці, набої; зпід стіжків соломи вигрібали кулемети, гармати; з лук та лісів приводили коней. На протязі дня все було напоготові до виступу.

В літі 1920. року Армія У.Н.Р. в союзі з Польщею котилася під самий Київ. В листопаді тогож року вона евакувалася до Польщі, де була вже на довгий час розміщена в таборах. Отаман Шепель деякий час залишився на своїх землях. Перебрався врешті до Польщі, бо був викликаний Юрком Тютюнником для обговорення важної справи. Отаман Тютюнник замислив підняти на Україні ґрандіозне повстання і запрошував до підготовчої праці отамана Шепеля. Шепель погодився.

1-го липня 1921. року він з Іваном Паньковецьким перейшли Збруч і після довгих митарств і ріжних пригод дісталися до Трибухівського лісу, що належав колись ґрафові Ґроховському. У лісі на них чекали Паньковецькі Тодось і Харитон, Мандриляк та інші, що перейшли Збруч перед отаманом, яко його аванґард. Другого дня на телеґрафних стовбурах поздовж шляху були подані оголошення такого змісту:

Цього числа я повернувся з відпуску і вступив до виконання своїх обовязків. Всім, хто був звільнений мною терміново на відпочинок, наказую прибути в Трибухівський ліс для реєстрації.

Отаман Шепель

За який небудь тиждень, два, і отаман Шепель мав у свойому розпорядженні декілька сотень добре вишколених козаків. Про харч, одяг, зброю отаман не турбувався: щодня все це місцеве населення підвозило до ліса, і так орґанізовано і педантично, що здавалося, ніби цією справою керує досвідчений інтендант. Навколо ліса, на великих шляхах, на ніч виставлена була стежа, що контролювала пасажирів. Першим був арештований політичний комісар з особистими від Совнаркому дорученнями матрос Сердюк. Коли його запитали про документи, він огризнувся:

— Ви знаєте, хто я? — визвірився він, перечислюючи всі свої титули високого службового положення.

— Еге! Такого ми і шукаємо, — іронічно загомоніли козаки.

Комісар зрозумів, що перед ним Українці; почав викручуватись:

— Дуже радий вам, панове. Давно я шукаю влучного менту дістатися до повстанців, аби з ними прислужитися Україні, — брехав він перед непевною авдиторією.

На 1-го листопада орґанізаційна підготовча до повстання праця була закінчена, і Шепель нетерпляче вичікував отамана Тютюнника. Як відомо, Тютюнник був погромлений кіннотою Котовського. 359 Українців, що дісталися до полону, постріляно в м. Базарі. Така недоля загрожувала і отаману Шепелеві. Значні сили кінноти і піхоти з гарматами оточили зі всіх боків ліс і наближалися до яру, в якому містився штаб Шепеля. Коли большевицька лава досягла берега яру, вона помітила на дереві козака, який несамовито галасував:

— Товариші, не стріляйте! Іжи Богу зараз злізу.

— Слєзай с.....с! — зґвалтувала лава і кинулася до дерева. З дерева, як ті горіхи, посипалися на них бомби, одна, друга...

Счинилася нечувана паніка; утворився прорив, через який, як через широку браму, вийшли на вільний простір повстанці. Отаман Шепель був фаталістом. Він казав:

— Від ворожої руки я не загину.

Він не помилявся. Над самим Збручем його забив револьверовим стрілом свій зрадник-повстанець, котрий повертався назад і мав регабілітуватись перед большевиками.

Козак Альоша Кушнирів під Жмеринкою.

Б. Л.

*

* *

Степи розлеліяні,
Степові квіти розмріяні,
Ревуть Дніпрові пороги...
Закуті в сталь полки,
Шумлять хоруговки,
Стугонять під копитами дороги.

Лунає княжий глас, як дзвін:
„Над Дін, дружино, над Дін!
По славу і по перемогу!"
А верху древа кличе Див:
„Мечі для вас я насталив,
Не піддавайтеся Дажбогу!"

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

І бились день, і бились другий,
Непереєднані потуги
І — б'ються так ще й доси...
Поникла степова трава
І вянуть з туги дерева,
Дніпро на порогах голосить.

Між Білою Церквою і Мотовилівкою

Написав *А. Крезуб*

(Продовження)

Погляньмо, з якого становища виходила Стрілецька Рада і Командування ОЗСС., протиставляючи ширшому плянові Оперативного Штабу свій власний, звужений умовою прецизности його виконання та подробиць. Стрілецьке Командування — каже Кучабський — обсудило становище так: »Хоч звідусіль стрілецькі висланники[1]) доносять, що »тільки крикнути, а народ повстане«, то в найкращому випадку слід рахувати, що повстанчі селянські маси будуть слабо зорґанізованими ватагами, нездатними до великих маршів і тому без значіння для бою за столицю, бо важко буде їх скупчити під Київом. В найгіршомуж випадку стрілецькі висланники можуть помилитися, бо хоч маса палає ненавистю до гетьманщини, то научена кровавими досвідами повстань в літку, взагалі не здвигнеться. Залізниці в руках Німців, а міста в руках добровольчих московських військ означають для гетьманщини можливість скупчення такої величезної чисельної переваги проти Стрілецтва, що якщо воно прогає час, чекаючи на селянські ватаги, то буде розторощене без сліду«. Так обсудивши положення, Стрілецьке Командування — говорить дальше Кучабський — приняло одиноко можливий, хоч обєктивно беручи божевільний плян: »Виступаючи на повстання, Січові Стрільці не можуть прогаяти ні одної хвилини. Вони мусять підїхати потягами аж у столицю і взяти її знечевя з одного удару у вуличних боях. Впрвді неймовірні є шанси перемоги, бо проти Стрільців виступлять не лише московські добровольчі частини, але, бути може і Німці, алеж все одно доведеться полягти. Краще це зробити на вулицях столиці, щоби принайменше не задушено Стрілецтва потайки десь далеко в глухім полі«[2]).

Жерелом односторонности в заложенню і вузькости у виконанню стрілецького пляну, виходить з повищого, був скептицизм в оцінці вартости для повстання селянських мас. Стрілецьке Командування, маючи на оці якнайскоріше захоплення Києва, навіть тоді, коли селянство сейчас відгукнулосьби (як це потім і сталося) на призив Директорії, не втягало його в свої калькуляції, не робило собі ніяких надій на використання його як боєвої сили. Що більше, Стрілецьке Командування числилося навіть з цим, що село взагалі не ворухнеться і оттой саме момент виправдує до певної міри його »божевільний плян«.

Зокрема Ахілевою пятою оперативної концепції Стріл. Ком. були ілюзії щодо становища Німців у випадку повстання. Найважнішою ціллю стрілецького пляну, як ми бачили, було захоплення столиці. Чи це проти волі Німців було можливе? Рішучо ні. Це добре знало і Стріл. Ком. і по всій імовірности числило, що німецьке військо в боротьбі Директорія-гетьман задержить невтральність. Для такого оптимізму одначе в цьому часі не було ніяких підстав.

Правда, після вибуху революції в Німеччині, абдикації цісаря Вільгельма II. і заведення вояцьких рад в німецькій армії, змінився настрій у німецького вояка, але все те прийшло щойно пізніше, після 9 і 11 падолиста, а стрілецький плян був готовий при кінці

[1]) Команда ОЗСС. розіслала була по цілій майже Україні своїх старшин і підстаршин для вербування добровольців. І тих певно на думці має Кучабський.

[2]) Кучабський: тамже.

жовтня. Зрештою відомо, що Німці, хоча навіть заключили з Директорією УНР. договір, в якому зобовязувалися бути невтральними[1]), не додержали слова і небаром потім активно виступили проти Республиканської Армії (як тоді називалися офіціяльно повстанчі частини Директорії).

Перед самим повстанням, каже Винниченко, пробувано вияснити становище провідників Німецької Вояцької Ради в Київі до протигетьманської акції, але добитись від їх цього не було можливо. Представники В. Ради давали такі відповіді, що не можна було бути певним, чи німецьке військо виступить по стороні гетьмана, чи ні. Томуто зрезиґнувала Директорія з пляну негайного опанування Київа). »Колиб ми приняли цей плян — говорить Винниченко — і рушили зразу на Київ (як це проголошували Січові Стрільці — А. К.), то могли стикнутися з німецьким військом. Воно нас безперечно розбилоб одним махом і вся справа революції потерпілаб велику поразку[3]).« І це певно булоб сталося.

Бо представмо собі таку ситуацію: одного дня в початках падолиста (тоді, коли в Німеччині не було ще революції, а в німецькій армії Жовнірських Рад) на Київ нападає якась військова часнина, яку, розуміється, булиб в столиці сейчас охрестили бандою. І от ця частина занимає залізнодорожню стацію, зачинає стрілянину, словом підносить в йому страшну паніку і посувається в центр города. Чи д йсно Німці, яких було в Київі біля 20 тисяч[4]), ці самі Німці, які вважалися на Україні остоєю ладу і порядку, горді зі своїх побід, без дозволу яких на Україні і дихнути свобідніше ніхто не важився, булиб позаходили в свої казарми і спокійно приглядалися цьому видовищу? В це, мимо найкращої волі, годі повірити. Навпаки є певним, що німецька залога булаб сейчас виступила проти С. С. та Залізнодорожнього полку, що мав до них приєднатися і в протягу короткого часу напад бувби зліквідований.

Такі перспективи розгорталися перед стрілецьким пляном повстання. Епільоґом стрілецької геройської епопеї, стрілецького удару, булаб цілковита загибіль Загону, в буквальному значінню загибіль від гетьмансько-російських і німецьких куль та баґнетів. Справі повстання це булоб помогло мало або й нічо. Величезний здвиг українського народу без стрілецького ядра, без стрілецького проводу, мимо своєї стихійности бувби не набрав цеї розгонової сили, яку вляли в цілий рух якраз Січові Стрільці. Повстання без участи Стрілецтва булоб не прибрало ніколи форм дійсної війни проти гетьмансько-російського панування, а булоб розплилось в партизантку без національно очертаного обличча. Це в кращому випадку. В гіршомуж повстання могли захопити в руки большевики від самого початку.

На щастя дальшої боротьби за державну незалежність України події розвинулися в такому напрямі, який переведення стрілецького пляну в його первісній формі зробив безвиглядним. Дня 7 пад. іменно одержав О. З. С. С. від гетьмана наказ виїхати на лінію Жмеринка-Волочиська, але Управа Залізниць не доставила потрібних ваґонів для переїзду туди, а зглядно, як плянувало Стрілецьке командування, для нападу на Київ. Так минуло кілька днів. Аж щойно 15 пад. С. С. роздобули потрібні їм ваґони, але для виконання свойого наміру було вже пізно, бо того самого дня ранком на мурах Київа появилася відозва Директорії, ліквідуюча гетьманщину і завзиваюча український народ до зброї. Тепер числити на заскочення ґарнізону Київа і на нагле опанування столиці, не могла і найсміливіша фантазія. Тим робом сама судьба охоронила СС. від певної майже загибелі на вулицях Київа і зберігла їх талан та сили для орґанізації повстання у всеукраїнських розмірах.

Здавалосьби, що супроти цих подій плян СС. буде закинутий, а його місце автоматично займе плян Операт. Штабу, повільної і систематичної орґанізації і формування повстанчих мас в правильну армію. Воно було тимбільше правдоподібним, що тепер не було ніяких виглядів не тільки на опанування Київа »з одного удару«, але навіть осягнути несподівано і непомітно його пері-ферії. Гетьмансько-російські війська, заалярмовані відозвою Директорії, принимали заходи для оборони столиці.

Дальше умова Директорії заключена ранком 17. з представниками німецької Київської Великої Жовнірської Ради в білоцерківських бараках, якою Німці зобовязувалися додержувати невтральности, оставляла Директорії час на орґанізаційну працю, на будову солідних основ під дальшу акцію[6]). Тепер Директорія не потребувала ставляти всього на одну карту, не потребувала грати va banque, висилаючи самих С. С. на Київ. Бо щодо чисельної переваги, на разі то є в перших чотирьох-пятьох днях повстання, то вона безумовно була по стороні гетьмана чи там ґен. Келлєра, »ґлав-

[1]) Порівняй: А. Крезуб: Перша умова Директорії УНР. з Німцями з дня 17. XI. 1918. »Літературно-Науковий Вістник«, 1929, кн. V. стор. 458—464. Там наведено також текст умови.

[2]) Дня 9 падолиста, як відомо, абдикував цісар Вільгельм II., а в два дні пізніше, то є 11., соц.-дем. Ф. Шайдеман проголосив Німеччину республикою. Того самого дня заключило НВК з Антантою збройне замиря. 12 пад. потворилися по нім. військ. частинах Вояцькі Ради. Коли зважити, що Директорію вибрано в ночі з 13. на 14., то ясно, що члени УНС. для точнішого обговорення справ з провідниками Київської В. Ради мали незвичайно мало часу. На засіданню делеґатів Великої Жовнірської Ради (В. Ж. Р.) в Київі, 13 падолиста, була принята вправді така точка: »Товариші не сміють вмішуватися у внутрішні справи українського населення« (порівнай: Gelshorn, K. Lic: Mit den deutschen Truppen in der Ukraine. Стор. 24). але чи це відносилося де повстання, не знати. Систематична аґітація серед членів ВЖР. в користь Директорії мала начатися щойно після 21. падолиста, то є після приїзду в Київ делеґації Буковинської Національної Ради в складі Др. Кордуби і Безпалка. Цей останній і чет. д-р Давид богато мали помогти Директорії. (Порівнай: Гр. Микитей: Памяти приятеля українського народу. »Рада« ч. 35. з 25 вересня 1928 р.). Між іншими також большевики старалися зискати деяких членів В. К. для своєї справи, але це їм не дужето пощастило. (Порівнай: Хейфец А.: Під німецькою окупацією. В Збірнику »Під гнітом німецького імперіялізму« [Харків], 1927 Державидав. Стор. 94—97).

[3]) Винниченко: тамже. Стор. 122.

[4]) Таке число вписав в свойому дневнику Винниченко під датою 28 падолиста. (Відродження нації. III. 157).

[5]) Приготовляючись до проголошення федерації України з Московщиною, гетьман Скоропадський постановив за всяку ціну позбутися С. С. Зпочатку хотів він було роззброїти їх таки в Білій Церкві, а коли це не повелося, рішив спровадити їх в Київ (під покришкою, що вони стануть може навіть його охороною) і тут упоратися з ними. Тимчасом 5 пад. зявилась до його делеґація від Гал. Української Національної Ради з проханням о допомогу. Скоропадський імився за цю пропозицію і обіцяв вислати С. С. на лінію Жмеринка-Волочиска, звідкіля вони мали перейти до Галичини. В склад згаданої делеґації входили др. О. Назарук і інж. Шухевич. Розмову делеґації з гетьманом Скоропадським і повстання проти його представив др. Назарук в своїх спогадах п. з. »Рік на Великій Україні«.

[6]) Цеї умови, як відомо, Німці опісля відпекалися і заявили, що представники В. Ж. Р., які їздили в Білу Церкву для переговорів з Директорією, не були уповноважнені до її заключення. (Порівнай: др О. Назарук, Рік на Великій Україні. Стор. 22 і 44-45). Але в перших днях повстання цього ніхто не міг знати, що Оберкоманда і В. Ж. Р. зломлять умову.

нокомандующого« гетьмансько-російськими відділами[1]) Тепер, коли Німці заявили, що не будуть втручатися в боротьбу, Директорія могла спокійно глядіти в будучність. Час працював в її користь.

Повстання розросталося з дня на день чимраз більше і було очевидним, що цій розбурханій стихії ні гетьманські »корпуси«, (що числили по кількасот людий і то переважно російських старшин), ні розкинені по цілій Україні, здеморалізовані грабіжами, піятикою і хабарництвом »карательні отряди« не встояться. Два-три тижні напруженої організаційної праці і Директорія силою розвитку подій мусіла станути паном ситуації. Окружити Київ після цього і взяти його чи то боєм чи прямо голодом — було дрібницею. Опущені Німцями, розбиті по цілій Україні гетьмансько-російські відділи захищати столиці самі булиб не відважилися.

Та вийшло інакше. Січові Стрільці, забезпечившись устною умовою щодо невтральности зі сторони німецького ґарнізону в Білій Церкві, не вижидаючи ніякої підмоги, не зважаючи на ніщо — двигнулися на Київ.

По полудні 16. падолиста, 1-ша сотня С.С. заняла Білу Церкву, а під вечір 2-га сотня, кілька скоростріл в і одна гармата, під загальною командою сотника (тоді) Сушка виїхала на Хвастів[2]). Перед полуднем 17. — надїхали туди і решта сотень Загону, а також його команда і Директорія. В Білій Церкві залишилося тільки постачання і двох старшин (сотники: Бісик і Домарадський), яким доручено формувати з майбутніх повстанців, селян доколичних сіл, військові відділи. І так Командування С. С. переперло свою думку і його плян став основою дальших воєнних дій.

Околиці Київа

Певна річ, що тепер цей плян був скорочений і подіями скориґований в цей спосіб, що закінчення його відпадало. Появитися нагло на вулицях Київа, взяти його або згинути в йому, лежало поза обсягами можливости. Але основна його ідея, то є операції на залізнодорожній лінії і резиґнація з оперативної бази, залишалася. Та навіть тепер плян Операт. Штабу в супротиставленню плянові С.С., коли розглядати його зі становища »здорового розуму« — був більше приємливий і реальний, а рішення С.С. газардною грою...

Плян Опер. Штабу ми вже знаємо. Він в конкретному випадку Білу Церкву робив оперативною базою, а оперативними лініями на Київ, по всій правдоподібности, бувби вибрав шлях Біла-Церква — Васильків або Біла Церква — Германівка. Січові Стрільці натомісць своєю оперативною лінією вибрали залізнодорожний шлях Біла Церква — Хвастів — Васильків, а з бази майже зовсім зрезиґнували. Оставлення в Білій Церкві кількох урядовців постачання і двох строєвих старшин не можна толкувати як намір створити там оперативну базу, бо з її поняттям нерозлучно звязані також міри приняті для її охорони. А для охорони Білої Церкви Командування С.С. не залишило ні одної чети. Після виїзду Загону на Хвастів його »базу« міг зліквідувати навіть найменший гетьманський відділ.

Але війна є завсігди грою, якої вислід ніколи не дасть передбачитися. О цьому, скільки ріжних випадків, скільки ріжних, передтим незамітних, або взагалі неуявлених чинників як матеріяльних так і моральних, має вплив на її хід, розвій і результати, можна переконатися з історії кожної війни. Коли ходить про світову війну, то вистарчить вказати от хочби на битву над р. Марною і на фатальну в ній ролю одної людини, то є підполк. Генча. Взагалі на доказ повище сказаного можнаб наводити примірів без ліку, з нашої останньої визвольної війни очевидно також. А всежтаки війна має свої залізні закони, яких цей, хто хоче побідити, знехтувати не може. Це не значить, що кожний полководець мусить бути знайомий з абстрактною теорією воєнної штуки, що він мусить ці теорії памятати. Ні! Він може їх і не знати, він може бути незнайомим ні з Клявзевіцом, ні Жоміні, ні писаннями інших воєнних письменників і теоретиків, але дар, інтуітивно ділати по законам війни, він мусить мати.

Між іншим до таких основних законів війни, що обусловлюють побіду, належить ясне усвідомлення собі цїли, до якої стремиться, і тверде рішення осягнути її за всяку ціну. Тверда воля і рішучість ділання в деяких випадках справляють похибки зроблені на початку кампанії і війну, розпочату під некорисними авспіціями, доводять до бажаного висліду. Це теоретичне міркування можна віднести і до дій С. С., в перших днях повстання. В їхньому стратеґічному і оперативному пляні знайдеться може не одно суперечне з теорією воєнної штуки, але С. С. відмовити годі одного, а саме: вони знали, чого хотіли і до своєї цїли постановили дійти без огляду на небезпеки і перешкоди.

Можливо, що воєнний фаховець по аналізі стрілецького пляну дійде навіть до висновку, що він дійсно був божевіллям. Бо поминувши все інше, вже

[1]) О силі О. З. С. С. в хвилю виступу проти гетьмана Скоропидського, то є 15. сказано точніще в статті: А. Крезуб: Бої за Львів, а Наддніпрянські СС. »Календар Червоної Калини на 1930 р.

[2]) Деякі учасники тодішніх подій в своїх спогадах твердять, що цим збірним відділом командував сот. Черник (порівнай: В. дКедровський, 1919 рік. »Свобода« (америк) Ч. 153–154, а також пра О. Назарука: Рік на Великій Україні, стор. 18.) і що він вів вереговори з хвастівськими Німцями. В дійсности цим збірним рідділом, як це сказано в горі, командував сот. Сушко і цей пердеговорював з Німцями. Сот. Черник приїхав в Хвастів аж на ругий день перед полуднем.

ці самі два факти, що Стрілецьке Командування, в намірі за всяку ціну і то якнайскоріше йти вперід, резиґнує зі своєї бази і свою судьбу цілковито звязує з залізницею, вистарчить, щоби дійти до подібного заключення.

Бувають випадки — говорить німецький воєнний письменник фон дер Ґольц (v. d. Goltz: Kriegführung), — що на базу можна не звертати уваги, але цілковита резиґнація з неї є завсігди »ein Sprung ins Dunkle« (скоком в незвісність). Щож до вартости залізниць як оперативної лінії, то також немає у воєнній науці двох думок, що звичайні земні дороги для цеї цілі дальше пригожі. Залізнодорожні шляхи, як оперативні лінії є незвичайно вражливі; їх найскоріше можна перервати, знищити, замкнути і взагалі зробити безужиточними. Зокрема щодо С. С., то для їх ужиття залізниці в перші дні повстання було получене з великою небезпекою. В чому лежала ця небезпека, побачимо з дальшого.

Ранком 17., як ми сказали, на ст. Хвастів опинився цілий Загін С. С., враз з командою і Директорією. Два дні передтим німецький ґарнізон в Білій Церкві обіцяв невтральність, перед кількома годинами також представники київської В. Ж. Р. заручили, що Німці не виступлять активно проти Республиканської Армії. Значить, все нібито було в порядку. Але тимчасом у В. Ж. Раді, почасти під впливом авантурника французького консуля Еннота, почасти під впливом гетьманських міліонів [1]), а вкінці під впливом Оберкоманди настрої почали мінятися. Прихильники строгої невтральности оказалися в меншости. Верх почала брати противна »партія«, та, яка хотіла заступитись за гетьмана і російські дружини і проти повстання виступити активно.

Годі сказати, на котрому дні повстання рішення виступити проти Директорії приняла В. Ж. Р. остаточно: В кожному випадку діло було не скоріше, як десь дня 19 — 20 падолиста.[2]) Та так чи інакше, для ліквідації повстання було вже пізно. Січові Стрільці в тім часі розбили вже гетьмансько-російські відділи біля Мотовилівського ліса (діло було пополудні 18.), злучилися з Чорноморським Кошем (19. пад.), що надїхав з Козятина і Бердичева, і заняли Васильків (стацію і город), та взялися там до орґанізації селян-повстанців.

Та гаразд, що В. Ж. Р. і Оберкоманда прогаяли догідний момент, що вони спізнилися. Але що могло статись, колиб В. Ж. Р. і Оберкоманда 17. або 18. до полудня, тоді коли всі »сили« Директорії стояли скупчені в Хвастові на стації, були рішилися зліквідувати повстання. Німецькому ґарнізонові в Хвастові, колиб він був на час одержав відповідний наказ, справитися з С. С. не представляло ніяких майже трудноців. Вистарчило ці два чи три ешелони, в яких містилась тоді »армія« Директорії, обставити кількома скорострілами (а тих Німці мали доволі) і в разі спротиву »перепустити« по їх кілька скорострільних лент. З вагонів С. С. не мали змоги навіть оборонитись. Німці, взявши в перехресний огонь, могли висічи цілий Загін враз з повстанчим правительством, що називається, »до ноги«.

Та найбільше небезпечним моментом на протягу цих двох днів був без сумніву південь 18 падолиста, тоді коли одна сотня виходила на край Мотовилівського ліса, друга виїзджала зі ст. Хвастів, а зі сторони Василькова по залізній дорозі стали, на стрічу С. С., наближатися гетьмансько-російські відділи. Тоді справитися з Загоном, хвастівським Німцям булоб дійсно забавкою. І тому саме С. С, вирушивши по залізній дорозі на Київ, можна сказати, поставили все на цю карту, що дуже легко могла бути битою....

Цеї небезпеки звичайно не могло бути, колиб Загін був вирушив з Білої Церкви земними шляхами в сторону Василькова. По дорозі вже він бувби »обріс« повстанцями з дооколичних сіл і то сіл переважно свідомих національно, а що головне, з великими (очевидно прихованими) запасами всякої зброї. В багато селах поміж Білою Церквою і Васильковом існували орґанізації Вільного Козацтва і на ті можна було числити зовсім певно.

Що більше, в тому часі піднявся був вже і Трипільський район під проводом от. Зеленого[3]). А це знова давало змогу, висунувши Трипільських повстанців в район прим. сіл Глеваха — Крушинка — В. і М. Бугаївка охопити Васильків зі сходу, від сторони Київа і взяти його може навіть і без бою. Частини от. Зеленого в цьому випадку забезпечували праве крило С. С. Само собою, що тоді не Біла Церква, а вже трикутник Біла Церква — Васильків — Трипілля сталиб базою повстанчої армії, яка мала охопити Київ з правого берега Дніпра. В цьому трикутнику Директорія чи пак Командування Республиканської Армії мали змогу зробити це, чого не зроблено, а що опісля відбилося на цілому русі, а саме: збирати, узброювати і орґанізувати в реґулярні частини напливаючі селянські маси, словом творити правильну армію. А не на скору руку склеєні повстанчі ватаги з ріжними безвідвічальними отаманами на чолі.

Але через це, що С. С. опинилися нагло під Київом і мусіли весь свій хист і сили звернути на фронт, апарат, що мав орґанізувати тисячі і десятки тисяч селян, мусів творитися швидко, працювати прихапцем, без ніякої систематичности і пляну. Колиж опісля гетьман капітулював, то на лихо дальшого розвитку цього руху »разом з орґанізованими частинами вступило до Київа — як каже тодішній ком. С. С. полк. Коновалець — багато ненадійних і нездисциплінованих відділів«[4]). І зовсім не дивниця, бо С. С., які могли створити хотяйби малу, але споєну одним духом і здисципліновану на стрілецький лад армію, були заняті

[1]) Після захоплення Респ. Армією Київа в руки Директорії попали документи, які незбито показували, що Німці брали від російського командування — хабарі. (Порівнай: П. Христюк. Замітки і матеріяли. III/158). Німці опісля признавалися, що ріжні осібняки (очевидно аґенти гетьмансько-російського командування, пропонували їм »Schmiergelder«, але вони budьтоби їх відкинули, а зглядно питання, чи ці гроші приняти чи відкинути, оставили до рішення поодиноким частинам. (Порівнай: Gelshorn, тамже). Стор. 50 — 51).

[2]) В перших днях повстання київська Оберкоманда сповістила населення плякатами, що німецьке військо в боротьбі Директорії з гетьманом задержить невтральність. Опісля Німці заявляли, що це їхне оголошення не стояло в ніякому звязку з білоцерківською умовою. (Др. Назарук: Рік на Великій Україні. Стор. 45).

[3]) Про початки повстання в Трипільському районі розповідає Й. Глуховський (комуніст) в статті: »Зі спогадів«. (В збірнику київського Іспарта п. з. »Під гнітом німецького імперіялізму«, (Харків), 1927, Держ. Вид. України). Там повстання проти гетьмана, по словам автора, началося 10 жовтня (!) нападом повстанців під командою Зеленого на цукроварню в с. Григорівці, де стояв сильний »карательний отряд«. Після того нападу, каже Глуховський, Зелений звязався зі щтабом Респуб. Армії. Дата початку повстання в Трипільськім районі подана Глуховським є очевидно хибною, але правдою є, що воно началося рівночасно з виступом С. С.

[4]) Коновалець, Евген, полк.: Причинки до історії ролі Січових Стрільців в українській революції. »Розбудова Нації«, 1928. Ч. 3, стор. 105.

чим іншим. Правда, що справі багато пошкодила і проголошена Головним Командуванням повстанчої армії загальна мобілізація. Вона в організаційну працю внесла великий хаос і справу заплутала цілковито. Це, між іншим, було також причиною пізніщої анархії, яка де-далі в Армії ставала хронічним явищем.

Беручи повищі факти за критерію для оцінки стрілецького пляну, можна говорити о його недоцільности. Але з другої сторони не можна забувати, що тільки йому треба завдячити Мотовилівку. Вона була можлива тільки завдяки нестримному, стихійному, з нічим нечислячомуся гонові Стрілецтва, за всяку ціну »йти вперід«, за всяку ціну здобути Золотоверхий. Бо чим була Мотовилівка? Вона з одної сторони була найболючішим ударом по гетьмансько-російському спротиві. Мотовилівська побіда в кор'ні підірвала самопевність і віру противника в побіду. З другої сторони Мотовилівка була найголоснішим, бо залунавшим по цілій Україні, зазивом »до зброї«, але тим її значіння не вичерпується. Бо найбільше значіння Мотовилівської побіди лежить в цьому діланню, яке вона мала на Німців, отже на силу, що найбільше загрожувала акції Директорії.

Становисько Німців, а точніше київської Оберкоманди і Великої Жовнірської Ради в перших днях повстання, ми знаємо. Воно було невтральне. Опісля Оберкоманда і В. Ж. Р. заявились проти повстання Директорії, а за гетьманом і його російськими союзниками. Але з цеї заяви вони не витягнули всіх висновків, вони не виступили всюди і сейчас активно проти повстанчої армії, не зробили негайних заходів для її ліквідації.

Хто знає методи праці Німців у воєнних справах, хто знає, як скоро в їх рішення переводяться в чин, то це »Schlamperei«, з яким вони принялися за виконання своєї постанови боронити гетьмана Скоропадського і його другів, застановить його. Січові Стрільці, як відомо, зовсім без перешкод з їхнього боку прийшли під останні майже підкиївські села і щойно тоді, коли вони станули на віддаль сказатиб гарматнього стрілу від столиці, на фронті появилися німецькі частини.

Чим пояснити їх нерішучість? На це можнаб навести ріжні мотиви, але всі вони будуть підрядними, а головним остане стрілецька побіда під Мотовилівкою. Тільки цим вражінням, яке мусів викликати в Київі розгром гетьмано-Москалів, можна витолкувати незрозумілу пасивність Оберкоманди і В. Ж. Р. у відношенню до повстання в перші дні його вибуху.

Німці зпочатку мабуть легковажили собі С. С. і були певні, що з ними справляться самі гетьманці і Москалі. Колиж останки »дружінніків« вернули в Київ без лаврів, а часто і без зброї, Німці зрозуміли, що іскра, викресана під Мотовилівкою, впала вже на запальний матеріял і знявшоїся пожежі не зуміє вже ніхто вгасити. В цій ситуації уважали вони за краще вижидати дальших подій. Щойно підхід повстанчої армії під Київ змусив їх до виступу в обороні гетьмана, зрештою доволі млавого [1]).

І в цьому саме лежить найбільша вага Мотовилівки. Не будь її, Німці певно виявилиб більше активности, Мотовилівськаж побіда зменшила в їх розгін, за далеко анґажуватися по стороні гетьмана і до певної м ри спаралїжувала їхню рішучість. При аналізі стрілецького пляну це треба мати на увазі передусім.

Стрілецький плян, на загал беручи, недалекий був від цього, що називається божевіллям, але божевіллям не розпуки, що затемнює здоровий розсудок, а божевіллям випливаючим зі сильного бажання підчинити собі, своїй волі, біг випадків, схопити в свої руки колесо історії і кермувати ним по своїй вподобі. Старокозацька максима »пан або пропав« знайшла в пляні С. С. свій дійсний, несфалшований вислів. Стрілецький розмах, енерґія, віра в свої сили і правоту своєї справи, що диктувала їм міряти свої сили по намірам, а не наміри по силам, це були елєменти, які склалися на цей »божевільний плян«. Його воєнна — практична вартість може бути була і невелика, але цей плян як експресія волі до побіди за всяку ціну є одним з найкращих причинків до характеристики Січових Стрільців Наддніпрянщини як війська.

Історія цих кількох днів і тих подій, що розігралися між Білою Церквою і Мотовилівкою в днях 15 — 18 падолиста, є також доказом, як обємистою величиною є війна, скільки випадковостей має вплив на її вислід, але рівночаспо і доказом, скільки та терезах її заважує енергія, рішучість і непохитне бажання осягнути свою мету.

Оставляючи основну аналізу і остаточну оцінку як ідеї стрілецького пляну так і його виконання українським військовим фахівцям, не сумніваємося, що діяльність С. С. в повстанню проти гетьмана і російських неділимців займе в українській воєнній історії одно з чільніших місць. Зокрема Мотовилівка стане українським Маратоном, як Крути стали українськими Термопилями.

В падолисті 1929 р.

[1]) На провінції дійшло в кінці падолиста і з початку грудня до боїв з німецькими відділами, але за іпною стороною в більшости випадків були не Німці, а повстанці. На жаль о боях на провінції знаємо незвичайно мало.

„Ой, видно село, широке село під горою“

Уривки із щоденника. Рік 1919. — Написала *Тамара Петрова*

Місто затихло, притаїлось і жде... Життя відчувається лише там, за стінами будинків, що стоять мовчазні і щільно зачиненими вікнами мертво дивляться на порожні вулиці. Гарячий серпневий вітер несе і прибиває до землі білі паперці якихось відозв, що їх розгубив останній большевицький обоз, який перед кількома годинами проїхав містом.

А вчора... В якомусь, здавалосьби, недоладному поспіху несуться по вулицях вантажні авта, порожні і навантажені вщерть, одні назустріч другим, тягнуться без кінця підводи, із будинків щось виносять, вивозять, вантажать. А назустріч ватажним автам, на яких між канцелярськими бюрками, стосами друкарського паперу і вязками жовтої шкіри, кокетно визирають ніжноблакитні меблі і подушки в дорогих, брудних крайках, повільно сунеться похід, де на ляфеті везуть труну якогось визначного старшини, вкриту червоним ватовим коцом, з якого очевидно забули зрізати білі ґузики для простирала, і згуки інтернаціоналу зливаються з гудками автомобілів і гуркомто возів.

Навіть в ночі не втихає рух і »обиватель«, цей самий, нещасний чинник громадянської війни, збентежений і одурілий, прислухається до нього під звичний акомпаніямент поодиноких рушничних стрілів, чекаючи ранку.

На ранок все стихає. Місто якось спорожніло. Коло полудня проїзжає кіннота. Зірки на розстібнутих »ґімнастьорках«, спітнілі червоні обличча і ледви помітна сторожкість і стурбованість.

Поспішно спішуються, жадібно пють воду, набиваючи кишені яблуками і знову на коней. Не платять. »Петлюра заплатіт« сміючись відповідають декотрі на боязкі вимоги грошей, більшість відповідає лайкою чи погрожуючими руками.

Поїхали... Раптово якось порожніють вулиці, зачиняються крамниці і обози якогось »аґітпросвета« проїзжають вже цілком мертвим містом, залишаючи за собою білий слід відозв, які жене за ними вітер...

Без світла, води, без звязку з цілим світом місто кинуте і чекає нового господаря.

Години йдуть.... Повільно, обережно, оглядаючись зявляються на вулицях окремі постаті. По два, по три збіраються коло »Думи«. Розвідують, розпитують, весь час сторожко прислухаючись. Аж ось... різкий, чіткий цокіт підков, ближче, ближче... Струнка постать вершника в сіро-синім однострої, за ним другий. Несподівано. Немає російської »фуражки« з червоною зіркою, ані папахи з довгим кольоровим шликом. Щось нове, але разом з тим таке знайоме... »Австрієц!« істерично викрикує якась пані. А »австрієц« уже тут, серед юрби, нахиляється з сідла, стараючись хоч що небудь розібрати з низки запитань, що сиплються зі всіх боків: »Що, прошу? Хто я? Хто йде? Українська Галицька Армія!«

Уже темніє, коли по вулиці, чітко відбиваючи крок, наближається струнка лава сірих одностроїв. На хідниках юрба застигла в напруженому чеканню і в цій дивній тишині, прорізуючи темряву літньої ночи, раптово лунає пісня »Ой, видно село, широке село під горою...« Юрба ніби зітхнула, рухнулась і серед вигуків »слава«, криків, виринають вже лиш окремі слова... »ми йдем за Вкраїну воювати« — команда. Спинились. І в мент юрба з хідників і сірі однострої злились в одно.

Біжу до дому. Напомацки нахожу в їдальні пиріжки з останнього большевицького »пайка«, з бюрка забіраю папіроски і знову біжу на вулицю. Бачу стомлені обличча, чую таку відмінну, але рідну мову...

Знову команда, знову рухається сіра маса і вже здалека долітає... »хто охоту має, най йде з нами«.

— — — — — — — — — — — —

На еміґрації. Сіється дрібний дощик. Нудно... Тужно... Через вікно ваґону бачу якусь стацію, вкриту мокрим розкислим снігом.

Залишилась далеко рідна земля і там, в минулому залишилось все... Майбутнє — якась порожнеча, а сучасне? Їдемо, ні, не їдемо, а везуть нас кудись. У ваґоні душно, тісно. В одному переділі бренькає мандоліна і жіночий голос наспівує щось, в другому шипить прімус. Чоловіки грають в карти, закусуючи салом.

Нудно... Знову дивлюсь у вікно. Але що це? Зза будинку виходить гурт людей. Позаду вояк з крісом. Знайомі сірі однострої, подерті черевики, ноги обмотані мішками, на плечах лахміття якихось коців, бліді, аж зелені обличча. Ось команда. Вишикувались. Повернулись. Йдуть і раптово чийсь хрипкий, застужений голос заспіває »Ой, видно село, широке село...« Вояк кидається вперед. Пісня обірвалась.

Немов холодна рука лягла на серце і тисне, тисне...

Микола Аркас

Двацять літ минуло від смерти автора »Історії України-Русі« й опери »Катерина«.

Тих двох праць досить, щоби він став незабутнім. Своєю »Історією« покійний Аркас причинився до розбудження і поширення нашої свідомости національної, »Катериною« збогатив наш невеликий оперовий репертуар. Гадаємо, що не від речі буде пригадати життя цього визначного Українця.

Микола Аркас родився 1852 р. в Миколаєві, в Херсонщині. Його батько був головним командантом чорноморської фльоти і чорноморських портів. Мати його походила зі старого козацького роду Богдановичів, з котрого вийшов також відомий російський поет, автор »Душеньки«. Аркаси мали великі маєтки і числилися до високої аристократії (у їх палатах бував цар). Та не дивлячись на те, молодий Микола приляг цілою душею, зразу до української казки і пісні, а там і до її історичної традиції, до долі й недолі України. Ще як студент, перебуваючи підчас ферій в батькових маєтках, одягався як парубок та йшов у поле, або працював з робітниками при будівлі, бо раз-ураз у них щось будувалося і Микола робив навіть пляни деяких будинків. А як по жнивах вертав до Одеси, або до Петербурга, то найлюбішою його розвагою був український театр. Не тільки бував на його виставах, але й принімав у ньому живу участь.

Микола Аркас

Скінчивши університет, поступив на військову службу і від 1876 до 1881 був адютантом свого батька, адмірала. По смерти батька, 1881 р. одідичив його маєтки, кинув службу і пішов господарювати. Та не так, як його сусіди, що тільки про себе дбали. Микола Аркас дбав в першу чергу про добро тієї землі, котра його родила і того народу, котрого вважав себе рідним сином. Закладав і своїм коштом будував школи, ратував бідних, помагав молодим, талановитим людям здобувати освіту. Його палата стояла отвором для всіх, що шукали поради й допомоги, що турбувалися українським питанням, а його велика бібліотека не замикалася ніколи перед українськими робітниками пера. І все ще знаходив він час, щоб працювати над своєю »Катериною«, до котрої лібретто зроблено на основі славної поеми Тараса Шевченка. Аркасову оперу »Катерина« виставив у перве театр Кропивницького в Москві 1899 р. Вона мала успіх так само, як і в Галичині, де її також пізніше виставляли. Годі було вимагати від музика-дилетанта високо-мистецького твору, але признати треба, що »Катерина« звучить гарно, щиро, тепло, що чути в ній любов до свого народу і до його пісні, що вона бере Українця за серце і зворушує його, як Поляків зворушувала Монюшкова »Галька«. А того тільки й бажав собі покійний Аркас. Йому не хотілося похвал ученої критики, тільки признання слухачів Українців, особливо тих менше вибагливих, робітників, низчих урядовців і молоді, котра хотіла своєї, української опери. І це їй дав Аркас, який працював не для слави, а для справи.

Так само було з другим твором його життя, з »Історією України«.

Написав її Микола Аркас зразу для свого сина, щоби він пізнав минуле свого народу, полюбив його і пішов слідами свого батька, прямуючи не до Москви й Петербурга, а до Київа й Полтави. Пізніше знайомі Миколи Аркаса намовили його видати цю книжку друком. Аркас поширив її, підібрав малюнки, провірив текст по джерелам і добувши дозвіл видрукував 1908 року у Петербурзі в 7.000 примірників. (Видання допильнував В. Доманицький). Протягом кількох місяців її розкуплено. Тоді автор став підготовлювати друге видання при близчій допомозі тогож самого Доманицького. Але це друге видання не мало вже щастя.

Весною 1909 р. помер ненадійно Микола Аркас, а 1910 р. не стало й Доманицького. Друге видання появилося щолиш 1912 р. під остаточною редакцією Б. Лепкого, а коштами вдови, Ольги Аркасової, з друкарні А. Ріппера у Кракові. Ним хіснувалися українські полонені в австрійських та німецьких таборах, з неї вчилися історії України ті Українці вояки, що їх царська воля пхала в Карпати й під Перемишль. Книжка рятувала те, що хотіла знищити куля. І вона розійшлася, хоч була друкована щось у 10 тисячах примірників. Трете видання появилося в кілька літ пізніше в Ляйпціґу накладом Я. Оренштайна.

»Я не мав на мислі написати науковий твір, — писав М. Аркас у передмові до другого видання, — я хотів ясно розповісти землякам те, що робилося у нас, на Вкраїні, від найдавніших часів аж до останніх«.

І це він дійсно зробив і зробив дуже добре, чого доказом тих малощо не 30 тисяч примірників його книжки, які до тепер розійшлися. Він не шукав нових

джерел, не висловлював нових поглядів історичних, тільки на основі того, що вченими добуто й провірено, малював образ нашої минувшини, але малював його зновуж тими теплими, яркими, ясними красками, які добути може тільки чуле й любляче око. І тільки любляче серце може таку книжку написати, тільки так з душі до душі приговорити.

І свою »Історію України« писав покійний Аркас не для слави, а для справи і тій справі він своєю працею і цілим своїм життям дійсно добре прислужився. *Б.Л.*

Кінна скорострільна сотня

С. Гайдучок

Чи була така при кожній бриґаді УГА? Мабуть ні. Але була вона при 4. золочівській бригаді вже в маю 1919 р.

Прийшов на команданта бриґади полковник Чмелик, роздивився і давай, хоч над головою відступ, її орґанізувати.

Зявилися двокілки, коні, машинові кріси були і за пару день зявилася в бриґаді нова боєва частина.

Командантом її назначено Салька.

Жид? —

Так, Жид — Салько Розенберґ — але знайте — український Жид. Зимою був ранений і вернув назад до бриґади. Скількож то чистокровних Українців не було раненими, а боялося опинити в бриґаді . . .

Другим при сотні був четар Михайлів. Мабуть ще у великій війні був тяжко ранений в голову. Певне не скажу.

Ех, що то за чудова боєва частина була ця сотня!

Обслуга скорострілів верхом на конях, 8 машинок на двокілках. Кожна двокілка з запрягом одного коня. Кількa двокілок зі стріливом. — Як легко такою частиною диспонувати в бою, відвороті чи в поході вперід!

А до того хлопці своїх командантів любили!

Ви їх не бачили в марші?

Попереду командантом зорґанізована музика. Жибонить дві скрипки тай ще якийсь інструмент. Пливе з широких грудей похідна пісня.

Нагло мовкне все. Трухтом біжать коні — верхівці, легенько котяться за ними двокілки. Онтам далеко — далеко під горбом зупиняються.

З коней. Машинки на плечі і вже хильцем, хильцем на горбі. За хвилину тріскотять машинки. Сухо — не впинно — твердо!

Вони так вміють промовити ворогові не до серця, а до ніг.

Ми в марші зі Староконстантинова на північ. І тепер вислали Салька вперід, бо піхоті годі дігнати ворога, а для нього 50 км. вперід це забавка.

Ждуть на звіт.

Звучить: »Ізяслав горить. Заняли його нині частини ґен. Ридза і двигнулися на Шепетівку. Треба їх конче випередити.«

Неприємне враження. Нема жадних приказів відносно цього з вищих команд.

Сказано, що нас ділитимуть від стрічі »СС.«

— Як воно не буде, то всеж IX. курінь на підводи — і він Шепетівку занимає ще в час. Сусіди вспіли заняти лишень сахарний завод. І от вам образець:

З одної сторони на стійці в доброму однострою леґіонер, а напроти його наш стрілець чи не з Ременова. Оба стоять стійкою.

— А видиш, захотілося тобі України і тепер ти босий та обдертий.

— Мовчки глипнув стрілець на свій кріс, який держав на »готов«...

— На другий день стріча зі Сальком. Як все в добрім гуморі.

Вістки дістав від повстанців, по дорозі стрінув польську кавалєрію. Майор того відділу переконував його, що вдерся поза демаркаційну лінію. Якжеж майор побачив надїзд двокілок з машинками, дав спокій і чимскорше з кавалєрією подався, звідки прийшов.

У вересні в боях під Коростенем Салько не лише стратив своїх трьох музикантів, але обезпечуючи відворот бриґади дістав і памятку сам.

Куля вибила йому зуби і попала у вилицю. Не міг нічо їсти. Разом з другими раненими привіз його броневик в Житомір.

Відїхав на лічення в Проскурів, та вже більше не вернув.

Частенько його споминали при бриґаді.

З діяльности Тов. Охорони Воєнних Могил в Кракові

Не тільки там на полі слави, де лилася вояцька кров, чорніють оті сзідки минулого — дорогоцінні могили. Вони розкинуті і там, де не було боїв, далеко на чужій території, бо важкі бурхливі хвилі занесли і туди чимало жертв воєнної хуртовини. Богато їх в Тухолі, Берестю, Пикуличах, Ланцугі, Каліші, Щипюрні, Демблїні, Вадовицях та інших містинах, про які мало хто й знає.

Неда еко від Кракова лежить Домбє, а там був табор п лонених та інтернованих, і там — коли тіло не могло живим втекти, то тиф та інші епідемічні недуги виганяли із нього душу. І виростали нові могилки, бо земля всюди і всіх приймає.

Чимало хорих пересилано з Домбя до краківських лікарень, а далі на раковицьке краківське кладовище.

У одному куті цього цвинтарища закопувано до спільного гробу сотки тіл.

Чужа земля покрила їхні тлінні останки, але їхні рідні не забули про них.

Рік річно збиралося краківське громадянство на Зелені Свята на тому цвинтарі, де над тими гробами відправлювано панахиду заініціовану українським студенством.

Та цього не було досить і 7-го травня 1928 року засновано у Кракові філію »Тов. Охорони Воєнних Могил«, де громадяне Кракова і студіююче тут студенство вирішило рішуче та солідно заопікуватись цими могилами та виставити памятник, гідний уваги та пожертви, яку віддали народові його найкращі діти.

Негайно розпочалася акція збирання фондів на будову цього памятника, а крім того філія в Кракові доглядала, прикрашувала могили та уладжувала панахиди та академії зокрема у Великий День.

Загальні збори філії з 29 травня 1929 р. доручили Виділові інтензивно взятися до праці і всіма силами стреміти до здвигнення памятника.

І саме трапилася гарна нагода. — Скульптор Сергій Литвиненко з Наддніпрянщини, що якраз цього року покінчив академію мистецтв у Кракові, погодився виготовити проєкт на цей памятник.

Нині краківська філія, в склад Виділу котрої входять самі студенти високих шкіл, має вже готову відлиту із штучного мармору композицію проєкту п. Литвиненка, а видавши листівки зі згаданим проєктом, докладає всіх зусиль, щоби в якнайскоршому часі виєднати дозвіл та розпочати будову.

Краківське студенство виїзджаючи на ферії у рідний край, розпродує там світлини видані філією, а в останніх днях зволили »Народна Торговля« і »Центросоюз« піти філії з допомогою та взяти у комісову розпродаж її світлини.

Маємо повну надію, що наше громадянство не помине нагоди віддати шану згинувшим на Домбю, купуючи бодай по одній світлині — листівці — з проєктом майбутнього памятника.

Бо вічна память про тих, що відійшли від нас, це не лиш обовязок, але й святе й праведне діло.

Богдан Кабарівський.

Проект памятника поляглим, роботи скульптора Сергія Литвиненка.

ВСТУПАЙТЕ В ЧЛЕНИ Т-ВА ОХОРОНИ ВОЄННИХ МОГИЛ!

ЗАКЛАДАЙТЕ ФІЛІЇ ТОГО Т-ВА!

ЗБИРАЙТЕ ДАТКИ НА БУДОВУ ПАМЯТНИКІВ ПОЛЯГЛИМ!

Нарис історії XIV. Бриґади

Написав *пор. Карло Аріо*

(Продовження)

* * *

По двох днях відпочинку в Слобідці Рихтецькій рушила бригада в дальшу, призначену їй дорогу. Напрям покищо був на Жмеринку, згл. на Винницю. Які були дальші цілі Н.К.У.Г.А. чи то одного, або другого уряду, нам при бриґаді не було відомо. Знали ми лиш, як вояки, що з цього зачарованого трикутника і з цього перстеня ворогів (Поляки за плечима, перед нами большевики, а на право кожному з нас добре знані Румуни), там одна дорога, тяжка і крівава: »Вперед«! Розбити, переломити хоч один фронт, який творив третий бік цього ворожого трикутника, виперти большевиків з якнайбільшої території, здобути собі якнайскорше і з найбільшим успіхом вільне безпечне місце, де булаби більша свобода рухів, більший простір для осягнення поставленої мети. Чи дорога ішла на Одесу, чи на Київ, ми тоді не знали і нам, як во якам, було це байдуже, хоча неодному з нас більш принадним і то з ріжних зглядів являвся напрям на Одесу. Пізніше показалося, що всупереч намірам Н. К. У. Г. А. наказав головний отаман Петлюра наступ на Київ.

Згідно з корпусним приказом 14-та бриґада була призначена як охорона правого крила III-го корпусу, а виходило це вже із самої вихідної позиції сперед Збруча. Рівночасно була бриґада корпусною резервою, а корпус сам був резервою Армії. Виходило це вже з далекого висунення корпусу на право себто на полудне. Тут, перед фронтом цілого III-го корпусу, большевиків не було, бо під напором північної ґрупи нашої Армії, яка відкинула їх на Жмеринку, відійшла їх частина на полудне в напрямі на Вапнярку, а інші частини скупчилися в районі Жмеринки для оборони цього важного залізничого вузла, який мав велику оперативну вагу. Треба зазначити, що большевицький фронт не був одноцільним фронтом, як це було у світовій війні, а був поділений на ґрупи, які оперували лише вздовж залізничих шляхів. І так головна сила большевиків, яка замикала дорогу на Київ, була згуртована по обох боках залізничого шляху Проскурів-Жмеринка-Винниця-Козятин-Фастів-Васильків-Київ, друга така лінія була: Проскурів-Шепетівка-Бердичів-Житомір-Новгород Волинський аж до вузла ст. Коростень, третя лінія була: Жмеринка-Крижопіль.

Похідна лінія бриґади ішла через райони: з Слобідки Рихтецької в район Демшин-Патринці-Колачківці. Звідти перейшла бриґада в район Пилипи-Іванківці-Ставчани, штаб в Іванківцях, далі в район Петремяни-Житники. В Житниках штаб і підвідділи. Рівночасно, коли бриґада знаходилась в тім районі, 8 і 2 бриґада, які були висунені на північ і ішли вздовж залізниці Проскурів-Жмеринка, вступили в рішаючий бій під Жмеринкою. Дальше перейшла бриґада в район Михайлинці, відтак в район: Сербинівці-Северинівка-Лопатинці, звідти пішла прямо в м. Літинь. З Літина на Винницькі Хутори, а звідти згідно з приказом корпусної Комди перейшла бриґада на довший відпочинок, як залога міста до м. Винниці.

Цей похід бриґади тревав цілий місяць. А склались на це довші відпочинки в так званих жнивних районах. Райони ці були: Патринці один, другий Іванківці, третий і останній Житники. В другім тижні нашого перебування на Вел. Україні корпусна Комда згл. інтендантура призначувала поодиноким бриґадам згідно з їх похідними лініями райони, в яких були більші поміщицькі, опущені маєтки. В тих районах відбувалися жнива. Жнива ішли досить прудко, без перешкод — успішно і як вже було сказано при помочі населення. До скорого і масового збирання жнив у великій мірі причинялись головно рільничі машини, які всеж таки помимо великого розграбування і понищення маєтків знаходились як не у дворі самім, то у священника, у богатших мужиків, або у волости. Окрім того фронтові частини направляли кріси, скорострільи, чистили і консервували гармати, латали одяги, черевики, кували коні, направляли вози, вишколювалися, вправляли тощо.

І так робота кипіла, як внутрі самої бриґади так і назовні. Внутрі працювалося головно у військовім напрямі. Назовні працювали розвідчі старшини, старшини пропаґанди, полеві духовники і інші. Ціла праця розуміється концентрувалась, або виходила зі штабу бриґади. Праці тут було богато. Передовсім кожний з нас в штабі, почавши від комднта, був свідомий цього, що цей відпочинок, котрий по важких, безперестанних боях в Галичині, в яких бриґада зійшла майже до мінімального стану боєвої сили і здатности, наступив нагло і несподівано, є лиш переходовим. Кожний знав, що так нагло, як почався, може і скінчитись. Тому обовязком і задачею кмднта було вкласти якнайбільше зусиль і праці в тім напрямі, щоби якнайскорше і якнайуспішніше привернути бриґаді боєздатність і то у всіх галузях, або що найменше підготовити ґрунт до конечної, майбутньої боєздатности. Це не була легка праця!

Переважно зачиналося і кінчилося на службових листках, на ріжнородних запотребованнях, на просьбах і докладах, — але щож: де нічого нема, то нічого взяти не можна. І звідки мав взяти корпус, як сам не мав і нізвідки не діставав. Однак це по части зрозуміле. Був це щойно початок нашого побуту на Великій Україні, зачався щойно властивий наступ на Київ, отже про великі здобичі воєнні, або засоби краю не можна було думати. Зрештою в першу чергу приходили на виеквіпування, уорження, і всякі інші заосмотрення ті бригади, які стояли на фронті в боях, 14. бриґада лишалась тимсамим по заді.

В тім то власне часі формувалась при корпусі кавалерійська бриґада. Піхотні бриґади дістали приказ віддати відповідну скількість коней здібних під верх, возів, упряжи, сідел, кавалеристів, підстаршин і стрільців, які добровільно зголосилися. Бриґада віддала тоді коло 40—50 коней, кільканацять людей і кілька возів.

Рекрутацію коней у бриґаді перевела в селі Михайлівці комісія призначена корпусом а саме: от. Дудинський, чет. Сірко і ветеринар.

Бриґада, поминувши Сл. Рихтецьку, кватирувала вже

завсігди по хатах, зглядно по стодолах, бо і села, в яких приходилось перебувати, були по більшій части великі і на загал досить богаті та гарні. Розуміється в южнім районі стрічалося між населенням спорадичні випадки тифу. Томуто бриґада діставала все кілька сіл до розпорядження і вибирала тимсамим кращі, богатші, а головно здоровіші села, а хати, де був тиф, оминалося. Обоз з інтендантурою приміщувався звичайно на фільварках, що було дуже корисним і вигідним. Чим більше приходилося нам перебувати в районах довшої большевицької інвазії, в районах, де другі бриґади нашої Армії стояли в боях з ворогом, тим прихильніше і з чимраз більшим дов'рям та гостинністю відносилося до нас населення. Почало нас поволи розуміти. Одначе стрічалися і зболшевичілі села, або чисто кацапські, які не дуже то прихильно відносились до нас. І нераз доводилось почути заїло-злобні слова якогось там »сільського фільософа«: »нічево, охолонеш, пропадьош«, або: »ми вже таких виділи, які були сильніші і яких більше було, але не так вертали, як приходили і вас це не мине!« Такі та інші слова, хоча не конче і бентежили нас, то всеж таки почувалось, як одна, або й більше мурашок перебігало по плечах. Та ми знали про це, що чим дальше в глуб України і чим близче до Дніпра, то населення св доміше, щиріше і тому весело і повні надій ішли ми вперед на Київ. Штаб бриґади кватирував звичайно по дворах, які здебільша були незамешкалі і стояли майже порожні. А робилось це задля того, щоби цілий штаб був скупчений.

За весь час походу від Збруча до Винниці доводилось бриґаді лише раз кватирувати в містечку і то Літині. Літинь невеличке, жидівське повітове місто. Крім декілька кращих будівель, колишніх державних установ, все решта це велика купа малих, скривлених, деревляних, брудних жидівських буд. При полудневім виході з Літина великий став, але доступ до нього з боку міста нелегкий, бо беріг болотнистий, а крім цього ним користувалося місто як смітником та збірником всякої нечистоти цілого міста. Поза ставом на північнім краю міста пробігала широка дорога з Винниці до Летичева, а за дорогою виднілo розлоге й гарне село Селище. Ціле село, як один великий, зелений сад. Віхавши в місто не стрінули ми живої душі. Що це таке є, цікавило нас!

»Передучора був тут жидівський погром — дістали ми відповідь. — Якісь петлюрівські козаки, запорожці, чи Бог їх там знає«... Наш штаб кватирував в околиці ринку. Ринок менш-більш в середині міста, великий, дещо похилений майдан, зачинається від сторони Браїлова дуже привітливо: якийсь малий двір в гарнім садку, кілька ліпших, богатших міщанських хат, по одній стороні попівство, по другій дяк, ще ліворуч і праворуч кілька гарних домиків, а далі вже повно сміття, гною, соломи, а довкола тісно притулені до себе, чи одна другою підперта, жидівські буди. Всі доми, всі склепи були позамикані і то на всі засуви. Негайно по нашім приході до міста видав от. Оробко наказ командантові жандармерії пор. Левицькому, розіслати стежі по місті для зберігання ладу, а також піти до міської управи, зглядно до голови управи, щоби цей зарядив негайне повідчинювання склепів та чистку доріг і ринку. Це мабуть усім місцевим припало до вподоби, бо заразже склепи були відчинені, почалось замітання з великим розмахом, а вулиці стали наповнюватись людьми. Чорні, гарненькі жидівочки в маленьких »туфлічках« світили принадно своїми великими чорними очима та білими личками. Вже другої днини мали ми чимало знайомостей та богато хат нас радісно гостили.

Тут познайомились ми також у перве з іменем славного повстанського отамана Шепеля. Літинь це була його резиденція. Про його »славні і геройські подвиги« ми близче довідуємось щойно пізніше.

І так на другий день життя кипіло вже у всіх закутках міста. Вчерашній сум і перестрах на лицях мешканців зробили місце радости та вдоволенню. Цей помітний гніт розвіявся з почуттям, що настав лад і безпека, так, що на третий день нашого побуту в Літині, вже відбувся спокійно ярмарок.

По трьох днях побуту в Літині перейшла бригада через м. Винницю і закватирувалася у Винницьких хуторах. І справжні хутори! Великі, гарні доми, кожний посеред дерев, а цілі хутори наче один величезний сад. Тут кватирувала бригада лишень одну ніч. На другий день вернулась назад до Винниці, де стояла залогою від 17.VIII.—30.IX 1919 року. (Далі буде).

Рефлєксії на „Спомини“ Д-ра С. Шухевича

Р. С.

(Докінчення)

В частині III. „Споминів“ автор присвячує увагу головно відносинам між обома Урядами — Урядом УНР і Урядом Західної Области. Маємо, хоч можливо це буде погляд субєктивний, враження, що на ці відносини автор складає до певної міри відповідальність за перехід ГА до Денікіна. Однак, підкреслюємо, що є це лише враження.

Позатим освітлює автор тяжкий моральний і фізичний стан ГА, ситуацію політичну й воєнну, що вплинули на рішення Диктатора і НКГА про перемови з Денікіном, зазначуючи, що й Головний Отаман не був проти цих перемов напочатку.

Відносини між Урядами, річ ясна, поскільки вони були знані широкій публичності, були невідповідні. Не можемо наразі дошукуватися причин цього, не є ця справа належно освітлена, однакож вважаємо, що не можна винуватити лише одну сторону. Цілий комплекс обставин склався на те, щоб відносини загострилися, обставин мабуть характеру засадничого. Не можна винуватити Уряд УНР в тім, що хтось з низчих начальників зманював до себе галицьких стрільців. Непорядки в часі революції, відсутність можливости взяти все в карби, є річчю життєвою. Непорядки бували не лише в арміях революційних, бували вони в найліпших реґулярних арміях. Натомісць вважаємо за необхідне підкреслити, що в Армії УНР не було „на горі“ таких історій, як приміром історії Долежаля й Ціріца. А в цілім, нам здається, не було вжито заходів, заходів рішучих, щоб тертя між Урядами усунути. Не останню ролю в таких випадках, при тім ролю ускладнюючого чинника, грають особи, що їх автор окреслив словом „окруження“. Маємо авторові до закиду одне, що він забув підкреслити, що відносини між Урядами не відбивалися

на відносинах між Арміями, між старшинами, між стрільцями.

Порушує автор цікаве стратеґічне питання — на Київ, чи на Одесу? НКГА була за другим рішенням. Автор вважає, що мотиви, які перефорсували напрямок на Київ, були виразно політичного характеру. Не посідаючи наразі даних, щоб довідатися про правдиві мотиви обрання напрямку на Київ, ми з автором не погоджуємося лише на підставі льоґічних міркувань: а) існував вже тоді Штаб Головного Отамана і треба думати, що таке рішення було принято після докладного обміркування в Штабі всіх pro і contra та після узгіднення рішення з Урядом. В Штабі працювали на найвідповідальніших посадах ґенерал Курманович і полковник Долежаль, значить в принятті рішення брали участь, б) автор каже: „ґенерал Тарнавський і полковник Шаманек були приклонниками концепції... на Одесу, аби мати сильне о п е р т я*) до дальших операцій на Правобережжі". Яке опертя? Фізичне — ні, бо скорше можна було лічити на поповнення людським матеріялом в напрямі на Київ. Політичне? Воєнне? — тоді ці питання були дуже поєднані, — шукалося прихильности антанти, а щоб йти на Одесу, треба було битися з добровольцями, яких антанта всіми силами підтримувала. Щодо опертя матеріяльно-технічного, то прецінь побережжа Чорного Моря було обсаджене, треба було його відвоювати, себто не кажучи про перспективи перемоги, не можнаб було з портів Чорного Моря користати. Позатим справа налагодження матеріяльної бази потрібує не тижнів, але місяців навіть при сприяючій політичній конюнктурі. На наш погляд моглоб скінчитися все ще гірше — або прийшлосяб вантажитися разом з добровольцями на пароплави, або йти під Вранґеля до Криму зі всіми з цього випливаючими консеквенціями, або скоритися перед большевиками, або скинулиб вони нас, грубо кажучи, до моря. Це значить, що не булоб і тих можливостей, які ми мали в кінці 1919 року, а які нам дали „Зимовий похід", союз з Польщею і в наслідок того союзу кампанію 1920 року, обєктивного значіння якої ніхто заперечувати не буде, незалежно від того, як вона скінчилася. Оскільки дальші події запровадили НКГА до Денікіна, то тепер мимоволі насувається думка, що НКГА вже за пару місяців перед доконаним фактом (переходом до Денікіна) була суґґестіонована успіхами Денікіна, сподівалася знайти у нього зрозуміння наших державно-національних прагнень й це відбилося на її концепції — на Одесу.

Найбільш зворушаюча хвиля — Українське Військо входить до Києва. Але чигала на нас невдача й то, нам здається, через те, що в тім моменті не жива сила ворога (Денікін), а ґеографічний пункт був обєктом операції, та вирішилося знов таки, що Денікін більш мудрий. В наслідок не передбачення „часть нашої Армії і її добро попали в руки добрармії". А чи не краще булоб, якби сталося навпаки? Цілком зрозуміло, що після невдачі пішло шукання винуватців — „Придніпрянський Уряд закинув НК просто зраду", а „НК обвинувачувала у всім Головного Отамана Петлюру", каже автор.

Осінь 1919 року принесла обом Арміям нещастя, а ГА кинула в обійми спершу Денікіна, потім червоних.

* * *

Частина IV. „Споминів" продовжує картину політиканства НКГА. На цей раз ходить про акцію в бік червоних Москалів, яка, як відомо, й ГА не врятувала, й слави НК не причпорила.

На наш погляд ГА могла разом з Армією УНР йти в Зимовий похід, бож зрештою умови, в яких Армія УНР відбула цей похід, не були гіршими від тих, що тоді склалися для ГА, й це згори можна було передбачити, натомісць позісталаб недіткненою сторона моральна і евентуально повсталиб ширші воєнні можливости, а за ними й політичні.

Так само, як Армія УНР, потерпіла ГА страшно в осені й зимі року 1919/1920 від хороб, хоч під оглядом санітарного забезпечення стояла краще, бо й своє майно ще мала й від Денікіна дещо одержала (єдине, з чого скористала ГА!). Жахом віє від опису нещастя, яке стрінуло ГА — десятки тисяч хорих й то в часі такої руїни, яку тоді перебула Україна, при повнім бракові лікарського персоналу, лікарень і поживи. „І так ціла майже Армія лежала хора", осталися лише „обози й скелети частин, що підчас походу на полудне засівали цілу країну хорими й трупами".

Крім траґедії фізичної прийшла й нова траґедія, траґедія політитна. Ситуація воєнна подиктувала Н К Г А зміну курсу політичного. Знов було потрібне пересвідчення, щоб вже раз на все показати, а Українцеві раз на все затямити психольоґію Москаля. Чи білий, чи червоний, чи чорний, він є однаковий: Москаль є й позістане Москалем, незалежно від офарблення. „Большевики зажадали від нас, каже автор, аби їм не тільки словом, але також і ділом доказати, що ГА переходить на їх сторону". Запитаємо ми, щож дала виявлена НК щирість, яка притім здеморалізувала старшину й стрільця, відібрала їм духовний спокій задля ніби фізичного збереження? Дала оте пересвідчення про традиційну вартість московської обіцянки, про що ми вже згадували, а яку то обіцянку, ми (Українці) повинніб добре знати.

„Скандальний договір з Денікіном, що просто заперечував наше існування", так окреслює угоду ГА з Денікіном автор, який, мабуть для своїх радикальних поглядів, мав більше довіря до большевиків і через те був на початку апольоґетом угоди з ними. Оскільки договір з Денікіном був скандальним, остільки угода з большевиками була, нам здається, бідою. Потрібував автор пересвідчення вже для себе особисто, щоб визнати свою політичну помилку — не переконали його відомости привезені поручником Гачкевичем. Визнаючи свою помилку, автор шукає доказів на виправдання большевиків і знаходить їх в тім, що ГА „ведена дотеперішніми політиками й вождами, які загнали її до Денікіна, стратила всяке довіря, кредит, якого тепер так потрібно". Нам видається щось іншого — Г А н і к о л и н е м а л а в с е о д н о ч и у Д е н і к і н а, ч и у б о л ь ш е в и к і в д о в і р я, б о б у л а А р м і є ю н а ц і о н а л ь н о ю і н а ц і о н а л і с т и ч н о ю.

В цій книзі „Споминів" автор богато пише про настрої на селі і в місті, бо мав нагоду й належно з неї скористав, щоб ці настрої пізнати. Подані автором спостереження підкреслюють нашу думку про те, що льоґічно і послідовно розвивалася свідомість в масах українського народу на Придніпрянщині. „Головний Отаман Петлюра мав там (на Україні по селах) велику популярність"... Про щож свідчить така популярність Головного Отамана Петлюри, який тоді

*) Розбивка наша — РС.

був, а тепер в леґенді є, усіблениям національно-державних поривань народу, як не про зріст національної свідомости?

* * *

Частина V. „Споминів“ — від квітня до серпня 1920 року.

Праця автора в Ревтрибуналі є наявним доказом перелому в його довірі до большевиків, бож інакше сумління не змушувалоб його працювати проти них. В словах, говорених автором до себе в душі, „heute dir, morgen mir“, сказане є все, в них є несвідомий, або скорше підсвідомий присуд для большевиків, себто для Москалів взагалі.

Найбільш цікавим, а заразом і важливим у цій частині „Споминів“ Д-ра Шухевича вважаємо освітлення відносин, зглядно трактування Головним Отаманом Петлюрою і Урядом УНР Галичан, які чи орґанізовано цілими частинами, чи поодиноко передісталися до зони, вже звільненої від большевиків. Автор подає в цій справі настрої інших військових Галичан, як і свою власну думку. Потрібуємо ствердити, що тепер відступив автор від своєї до цього часу так виразно, на наш погляд, дотримуваної обєктивности. Ми розуміємо почування автора, розуміємо настрої його товаришів недолі, однак маємо враження, що тут автор говорить більше під впливом чуттєвого піднесення, яке ще й дотепер, після 8 років не вирівнялося, але не під впливом холодної льоґіки. „Уряд УНР, зокрема міністр війни ґенерал Сальський, а дальше загал наддніпрянських старшин відносилися крайно ворожо до всіх Галичан, називаючи їх зрадниками, й не допускали до ніяких посад. Говорено, що Поляки в дійсности не хотіли брати Галичан в полон, а зробили це на бажання Уряду УНР, котрий мав телефонічно зажадати від Варшави вивезення всіх Галичан, бо мовляв, коли остане на Великій Україні хоч пядесять Галичан, всяка праця Уряду стане неможливою“. Наведення таких, анонімових зрештою, чуток та ще про телефонічні розмови, вказує, що в цьому місці автор не здобувся на більш обєктивне трактування справи. Просте переказання подібних чуток, навіть без покликання на осіб, від яких автор про це чув, без необхідної перевірки їх, передусім відбирає „Споминам“ в цих розділах значіння авторитетного історичного джерела, а авторові відбирає широке розуміння нашої національно-державної проблеми, не говорячи вже про те, що така підхоплена чутка цілком безпідставно може зробитися добром історії. Безпідставно, кажемо, бож ці чутки не мають під собою жадного ґрунту, бо не є вони правдиві, не є правдиві фактично, не є правдиві морально. Фактично: а) не міг Головний Отаман говорити, що є мішана комісія під командою польського ґенерала Нєдзвєдського, бо після справок такого польського ґенерала не було й тепер нема, б) стверджуємо, на підставі фактичного матеріялу, що Головний Отаман, як і Військовий Міністр ґенерал Сальський, а на місцях командіри дивізій хотіли приняти Галичан до частин а — на потвердження його подати можемо наступні факти: 1) в першій половині травня ще з Камянця, себ-то до переїзду Військового Міністерства до Винниці, в район м. Проскурова, виїздила комісія ґенерала Коваль-Медзвецького (відомий вчений астроном-ґеодет, один з перших ґенералів російського війська, що зголосилися до нашого війська) з ціллю приймати галицьких старшин до Війська УНР, але бажаючих не було; цю комісію вислано на підставі умови між Головним Отаманом і Маршалом Пілсудським, що її укладено в часі побачення в Бердичеві у перших днях травня 1920; 2) з доручення ґенерала Удовиченка автор цих рядків їздив з Могилева до с. Бронниці приймати прорвавшийся через большевицький фронт загін Галичан під командою поручника Яремича. Всім Галичанам запропонував ґенерал Удовиченко вступити до дивізії, однак більшість не пішла, й лише невелика ґрупка пішла до 7 бриґади та поодинокі старшини й стрільці до інших частин, в) автор „Споминів“ сам далі говорить, що Головний Отаман хотів взяти до війська всіх Галичан, лише був тієї думки, що „Галичан належить ужити не на фронті, але при командах етапу і запілля“. Отже подані Д-ром Шухевичем по цій справі чутки не відповідають фактичному станові річей. Морально всі військові від Головного Отамана до козака співчували Галичанам, безоглядно нарікаючи лише на НК і на галицьких політиків. А крім того необхідно собі усвідомити, що кожний до війська принятий Галичанин-старшина й стрілець — зміцнювали наші сили. Якже можна припускати, щоб від зміцнення можна було свідомо відмовлятися?

Трудно поминути інші, просто фатальні, недокладности. Приміром: „в коритарах Міністерства бігало богато молодих старшин Придніпрянців. Бачив я там і таких, що були найзагорільшими комуністами... бачив і таких, що служили у Денікіна і таких мабуть було більше“.

Звідки автор має такі відомости? Очевидно, що тільки „бачити“, мало. Чи автор перевіряв особовий склад Міністерства, чи переказує в „Споминах“ поговори? Припускаємо останнє. Поговори ось чим пояснюються: тоді в боротьбі проти даної особи її політичними противниками вживалося такого способу — обвинувачувати її в денікінстві, або большевизмові, або обвинувачувати, що ця особа, звичайно особа з високих сфер, оточує себе большевиками, зглядно денікінцями. Останнє закидали й ґенералові Сальському. Тоді ґенерал Сальський виступив з докладом до Головного Отамана про призначення комісії для перевірки особового складу Військового Міністерства. Комісія під головуванням ґенерала Коваль-Медзвецького не викрила в складі Військового Міністерства служивших чи у Денікіна, чи у большевиків і хоч це до справи відношення не має, однак для стислости подаємо, що в цілім складі особовім Військового Міністерства комісія знайшла одного старшину, бувшого синежупанника, який неправно вживав старшинської ранґи. Отже, переказане автором про склад Військового Міністерсва виглядає на тенденцію.

А вже найбільш тенденційно виглядає справа з наведеною автором (ст. 84) в польській мові телеґрамою Ч. 2369. з Камянця, підписаною ніби то ґенералом Сальським, в якій то телеґрамі подається думку Головного Отамана про те, щоб не приймати Галичан до Армії УНР.

Сам автор сумнівається в автентичності цієї телеґрами — він посідає ніким не засвідчену копію її, але її наводить на доказ ненависти ґенерала Сальського до Галичан обґрунтовує своє припущення про можливість існування такої телеґрами. Отже після автора, телеґрама, за автентичність якої він відповідальности на себе не бере, є доказом ненависти ґенерала Сальського до Галичан, а ненависть, об-

умовлена непевним (телеґрама) арґументом є підставою припущення про автентичність телеґрами. Не бачимо льоґіки.

Другою підставою для припущення, що телеґрама могла бути автентичною, автор вважає її „стилізацію“ — підстава дуже проблематична.

В справах Військового Міністерства, які нам вдалося переглянути, такої телеґрами нема. Крім того, телеґраму цю датовано 27. IV. 1920 р. і вона є відповідію, як видно з тексту, на телеґрами N D. W. P. і M. W. з 25. і 26. IV. 1920 р. Якраз в той час Головний Отаман перебував у Варшаві, звідки виїхав лише 30. IV., а до Камянця прибув 1. V.

Тамже, у Варшаві перебувала Військова Місія УНР, на чолі якої був ґенерал-поручник Зелінський (не полковник і не ґенерального штабу, як подає автор, бо артилерист). Всі зносини між Головним Отаманом а вище вказаними польськими військовими установами переводилися через цю Місію, а не через ґенерала Сальського, який в той час перебував у Камянці.

Позатим трудно собі уявити, як міг ґенерал Сальський, перебуваючи у Камянці, знати думку Головного Отамана, перебуваючого у Варшаві, зокрема в день 27 квітня, коли ані Головний Отаман, ані ґенерал Сальський не могли ще знати про бажання Галичан служити у Війську УНР.

На жаль, розправлятися ширше над такими питаннями тепер трудно, вони потрібують спеціяльних досліджень, для яких, віримо, час прийде вже незабаром. Однак сторінки „Споминів“, дотичні відношення до Галичан мають, про це вже тепер треба сказати, ціхи певної непоінформованости, субєктивности та тенденційности.

Непоінформованість автора „Споминів“ ілюструємо: на стор. 90. автор говорить про працю Військового Міністерства, твердючи, що ніби Міністерство конкретно ніякої праці не зробило. Не будемо полемізувати з автором, бо наведення даних про виконану Міністерством працю вимагалоб богато місця і часу, однак зазначимо, що коли існувала Армія, існували формації запасові (на протязі лише травня було сформовано 6 запасових бриґад — територіяльні одиниці, що мали обняти військову адміністрацію на звільненім терені та готувалися до перепровадження пляново̂ї мобілізації; лише події на фронті перешкодили цьому, алеж ці запасові бриґади відіграли поважну ролю вже в часі боїв в запіллі проти кінноти Буденного в Бердичеві, Проскурові та Староконстантинові), тилові, то над орґанізацією, вишколенням, забезпеченням їхнім десь і хтось, очевидно, працював.

Далі автор говорить: „були тільки ті дивізії, що їх застав готовими прорив фронту, а саме — Безручка, Удовиченка, Тютюнника, Павленка.“ Не було дивізії Павленка, була Армія УНР (інша річ, якого складу), якою командував ґенерал Омелянович-Павленко, а в склад якої по зєднанні 5 травня 1920 року входили Запоріжська, Волинська, Залізна (Удовиченко), Київська (Тютюнник), Херсонська, а ще пізніше Січова (Безручко) дивізії. До дня 5 травня спільно з Поляками на Схід йшли лише 3-я Залізна і 6-а Січова дивізії, а решта Армії була в Зимовім поході. На стор. 100. автор всупереч вже сказаному говорить: „з Тютюнником був Павленко“, або „відділи Тютюнника були в дійсности партизанським загоном“. Передтим автор говорив про дивізію Тютюнника. Або таке „наразі була одна дивізія Безручка — 6-а Київська (?) і одна слабенька дивізія Удовиченка“ (стор. 102). До речі сказати, на день 9 травня дивізія Удовиченка, після звіту, мала на 700 чол. більше від дивізії Безручка.

Закінчує д-р Шухевич свої „Спомими“ ліквідацією Г. А. Сумні сторінки, як сумна і сама доля славної ГА. Богато було причин до того, що й Галицьку Армію ліквідовано, що й вся наша боротьба за державність не мала успіху, вияснить їх історія, якій за прикладом д-р Шухевича маємо позіставити матеріяли.

В „Післяслові“ автор знов вертає до своєї тези — передусім обєктивність та щирість. Автор уважає „за річ крайно неморальну написати неприхильні спомини про когось і зложити в архів з застереженням, що депозит можна буде підняти й отворити щойно по смерти того, про кого пишеться“. Автор зазначує „людині треба дати змогу помилку спростувати, треба дати змогу боронитися“. Так з причин засадничих, як і на цю просьбу автора ми намагалися „Спомини“ доповнити, щоб тим свій обовязок виконати.

Автор говорить, що „чув закиди, що спомини субєктивні“. Без застережень цієї думки ми не поділяємо і свій погляд вже висловили, можемо хіба до нашої характеристики „Споминів“ додати, що автор не є завсігди послідовний.

Однак-же „Спомини“ д-ра Шухевича вважаємо дуже вартісною вкладкою в нашу історичну літературу.

Матеріяли і Документи

ПЕРШІ ДНІ ЛИСТОПАДА В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

В перших днях листопада 1918 р. не було у Львові ніяких відомостей, що діється в краю. Тому розіслала канцелярія У. Н. Ради доручення до всіх повітових осередків курієрами, які мали звязати Львів з провінцією та будьто особисто привезти відомости з краю, будьто привезти писемні звідомлення повітових комісарів. І справді в днях між 7—12 листопада стали напливати з поодиноких повітів звідомлення, які ілюструють нам не лиш спосіб, як перейшла влада в поодиноких повітах в руки У. Н. Ради, але також, як радили собі поодинокі повіти в часі загального замішання, коли то велика більшість польського урядництва відмовилася дальше виконувати свої обовязки, а зі західних країв Австрії та з Угорщини рушили цілі маси полонених через Східну Галичину на схід. Відомости подаю на підставі матеріялів У. Н. Ради, які знаходяться в архіві Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові.

I. Звіт курієра зі Станиславова.

В Станиславові повітовим комісарем є д-р Лев Бачинський, заступником комісаря Клим Кульчицький, радник суду, секретарем повітового комісаря став д-р Олександер Надраґа. Управа міста в давній автономії, надзір має проф. Чайківський (Павло). Головою повітового харчевого уряду є проф. Мих. Лаврів. Повітовим військовим командантом є сот. Русин, командантом міста хор. д-р Гаморак, командантом залізничої стації є поручник (незн. назвища для курієра) німець зі Східної Галичини, командантом жандармерії пор. Ващук, командантом поліції пор. Степан Калинович. Начальником дирекції шляхів є надрад. Іван Мирон, санітарні

справи веде Др. Янович, шкільні проф. Гнат Павлюх, справи прилюдної безпеки проф. Слободяник, справи селянства начальники громад Королюк з Чернієва та Остапяк з Радча, представником робітництва є залізничник Устіянович. Військова сила виносить 1000 людей, майже всі вишколені, сила жандармерії виносить до 300 людей. Харчеві засоби є в значній кількости, поконфісковані запаси вистарчать на 2 місяці. В цілім повіті спокій. По селах переведено примусовий побір здібних до зброї мущин від 20—30 літ. Набір переведено в днях від 6—9 с. м. Забрано около 1000 людей, з того дві треті вишколених і ними доповнено 95 полк піх. та 20 полк стрільців.

Переняття влади відбулося дня 31 жовтня о год. 5. по пол. спокійно і скоро. Поляки заповіли переняття влади на 3 листопада, однак на довірочних зборах в дні 31 жовтня порішили прискорити переняття влади і означили час на 12 год. в ночі з 31 жовтня на 1 листопада. Коли почули про це Українці, випередили їх. В Станиславові виходить двічи в тижні урядовий часопис повітової У. Н. Ради »Станиславівський Голос.«

(Далі буде).

СПИС ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914—1921 р.

(Продовження)

Колтунюк, Михайло, сотник У.Г.А.: З українсько-польських боїв *). (Спомин парляментара). „Український Скиталець“. Відень, 1923, Ч. 28, стор. 23—26; — Ч. 29, стор. 25—30; — Ч. 31/32, стор. 35—39; — Ч. 33, стор. 19—24; Ч. 34, стор. 15—19.

Колтунюк, Роман: З кігтів смерти. „Український Скиталець“. Йозефів, 1922, Ч. 16, стор, 10—12; — Ч. 17, стор. 2—3; — Ч. 18, стор. 11—13; — Ч. 20, стор. 32—36; — Ч. 21, стор. 12—16; — Ч. 22, стор. 17—22; — Ч. 23, стор. 37—40; — Ч. 24, стор. 22 до 26; — Ч. 25, стор. 20—23; — Ч. 27, стор. 40—44; — Ч. 28, стор. 26—30; — Ч. 31/32, стор. 18—25 **).

Колтунюк, Роман: На Житомір. „Український Скиталець“. Відень, 1923, стор. 28—31.

Кондрат, Мирон, др.: Ще про дрогобицький бунт. „Діло“, 1929, Ч. 159.

Коновалець, Евген, полковник: Причинки до історії ролі Січових Стрільців в українській революції. „Розбудова Нації“. Прага, 1928. Ч. 1—6.

Кормош, Теофіль, Др.: Перемишль в перших початках перевороту 1918—20 року. „Український Прапор“. Відень, 1919, Ч. 28/29.

Королів, В.: Кінець гетьманату (фраґмент спогадів). „Дніпро“. Календар-альманах на 1928 р. Львів, 1927, стор. 79—95.

Кравс, Антін, ґенерал: Гуцульська маланка. (Боєвий епізод-уривок зі споминів). „Український Скиталець“. Відень, 1923, Ч. 23, стор. 33.

Крезуб, Антін: Бої за Львів і Наддніпрянські Січові Стрільці. Календар „Червоної Калини“ на 1930 р., Львів, 1929, стор. 27—33.

Крезуб, Антін: Галичане і їх військово-орґанізаційна праця на Наддніпрянщині в 1917—1919 рр. Календар-альманах „Неділя“ на 1930 р., Львів, 1929, стор. 85—92.

*) Калинович похибково приписує авторство цих споминів Романові Колтунюкові. Числа „Укр. Скит.“, в яких печатано ці спомини, подані в його неточно.

**) Спомини незакінчені.

Крезуб, Антін: Ґрупа полк. Роґульського (Замітки і матеріяли до її історії). Календар „Червоної Калини“ на 1929 р., Львів, 1928, стор. 51—64.

Крезуб, Антін: За хлібом. „Літопис“. Берлін, 1924, Ч. 19/20, стор, 292—298.

Спогад із партизантки на Наддніпрянській Україні в 1921 році.

Крезуб, Антін: Між Білою Церквою і Мотовилівкою. „Літопис Червоної Калини“, Львів, 1930, Ч. 1, стор. 5—8; Ч. 2, стор. 9—13.

Крезуб, Антін: Мотовилівський бій. (Критичні завваги до його історії). Календар „Червоної Калини“ на 1928 р. Львів, 1927, стор. 70—75.

Крезуб, Антін: Напад большевиків на Кремянець в травні 1919 р. Календар „Червоної Калини“ на 1930 р., Львів, 1929, стор. 54—68.

Крезуб, Антін: Облога Київа. (Спогади з листопада-грудня 1918 р.) „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1928. Кн. I, стор. 25—40; — Кн. III, стор. 242—251; — Кн. IV, стор. 309—324.

Крезуб, Антін: Партизани. (Збірка споминів із партизантки на Наддніпрянській Україні). „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1925, Кн. VII VIII, стор. 246—261 (I. В сітях київської чрезвичайки); — Кн. IX, стор. 10—24 (II. Чекіст); — Кн. X, стор. 111—125 (III. Облава).

Крезуб, Антін: Партизанський загін імени отамана Зеленого. Календар „Червоної Калини“ на 1925 р. Львів, 1924, стор. 110—116.

Крезуб, Антін: Перша умова Директорії У. Н. Р. з Німцями з дня 17. XI. 1918 р. „Літературно-Науковий Вістник“, Львів, 1929, Кн. V. стор. 458—464.

Крезуб, Антін: Повстання от. Зеленого проти Директорії УНР. в січні 1919 р. (Спомин) „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1927, Кн. V, стор. 26—41.

Крезуб, Антін: Повстання проти гетьмана Скоропадського і Січові Стрільці. (Кілька завваг до його історії). „Літературно-Науковий Вістник“, Львів, 1928, Кн. XI. стор. 219—225; Кн. XII., стор. 309—318.

Крезуб, Антін: Початок гал. куріня С.С. Кален-

дар „Червоної Калини“ на 1926 р. Львів, 1925, стор. 55–60.

Крезуб, Антін: Українські Термопилі. (В десяту річницю бою під Крутами) „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1928, Кн. II, стор. 105—109.

Крезуб, Антін: Цілі німецької військової політики на Україні 1918 р. „Літопис Червоної Калини“, Львів, 1929, Ч. 1, стор. 14—17; Ч. 2, стор. 4—8.

Крезуб, Антін: Як згинув от. Зелений. „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1927, Кн. X, стор. 109—113.

Кривокульський, В.: Після переходу. Календар „Червоної Калини“ на 1926 р. Львів, 1925, стор. 135—141.

Кунда, Матвій, хорунжий: В українськім Львові. „Український Прапор“. Відень, 1919, Ч. 23/25.

(Далі буде)

Справлення похибок в „Літописі Червоної Калини“ за січень 1930.

На стор. 6. в 1-ій шпальті в 21-ому рядку з гори, перед словами „ніяка“ вставити слово „осягнути“.

На стор. 7. в 2-ій шпальті в 23 рядку з долини по словах: („Григоріїв, Лизанівський і я“) — поставити відсильник „[1])“.

На тійже стороні і в тійже шпальті а в 2-гій стрічці з долини по словах: „сот. Ф. Черник“, поставити відсильник „[2])“. Заввага при цьому відсильникові звучить: („Матчак, М. сот.): Дні перед повстанням минулого року. „Стрілецька Думка“ Ч. 61. з 16 пад. 1919 р.“

На стороні 8 відсильник: „[1]) (Матчак М. сот.): Дні .. і т. д.“ — вичеркнути. Слідуючий відсильник: „[2]) В. Кедровський: 1919 Рік... і т. д.“ означити числом 1. Між відсильником [1]) і [3]) вставити відсильник: [2]) Balck: Taktik, I Teil, 3 Auflage, Berlin, 1905, стор. 7.

На стор. 23, в шпальті 1-ій в стрічці 26-ій з долини замісць: „1928. Ч. 3“ має бути: „1928 Ч. 3 - 228“.

Нові книжки

ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ. Матеріяли до історії українського війська. Збірник 1. Каліш 1929. Видає Українське Военно Історичне Товариство.

Зміст: Передовиця.

М. Омелянович Павленко, ґен. пор.—Зимовий похід.

В. Савченко, ґен. шт. полк. — Спогади про український рух у XII. російській армії в 1917 р.

В. Корніїв, сот. — Спогади про українізацію 36 пішого Орловського полку в 1917 р.

В. Прохода, підплк. — Записки до історії Сірих (сірожупанників).

В. Кедровський, підплк. — Перше засідання другого всеукраїнського військового ґенерального комітету.

Ілько Гаврилюк — З величнього минулого.

Гнат Порохівський, полк. — Матеріяли до історії 2-гої кулеметної бриґади.

Тиміш Омельченко, підплк. — Від Кременчука до Бірзули.

П. Сулятицький — Ґенерал П. Н. Вранґель. Записка Ч. 1. Бѣлое дѣло.

З життя Українського Военно - Історичного Товариства. 11. схем.

ДР. СТЕПАН ШУХЕВИЧ — Гіркий то сміх. Военні оповідання. **Видавництво „Новий Час“. Ціна 5 зл.**

Зміст: Мобілізація. Виступали. Паніка. Непорозуміння. Перегляд. Вперед. Лови на турів в пустарі Білої Вежі. Шпигуни. Протинаступ. Гіркий то сміх. Відпустка. Сіра буденщина. Кіточка. Бідолаха. Війнавійною. Зміна престола. Цукор. Грізна небезпека. Хто що має. Також щастя. На відпочинок.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. річник / Число 2. / Лютень 1930.

*

ЗМІСТ

Редаґують: *Лев Лепкий* і *В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

Друкарня ОО. Василіян у Жовкві

В найблизчих днях появиться накладом

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

один з найкращих і найцінніших творів сучасної світової мемуаристики президента Чехословацької Республіки

Т. Ґ. МАСАРИКА

„СВІТОВА РЕВОЛЮЦІЯ“

в перекладі інж. Миколи Саєвича з другого зміненого чеського видання, яке находиться саме в друку.

Спомини Т. Ґ. Масарика переложені вже майже на всі европейські мови, а оригінальний чеський 70.000-ий наклад першого видання вичерпаний до останнього примірника.

У споминах Масарика присвячується досить місця відносинам на Україні, українському питанні та українській відродженій державі у ці бурхливі часи світової війни.

Спомини Масарика являються одним з найцінніших сучасних творів — являються заразом цінним вкладом великого чужинця і до скарбниці української повоєнної мемуаристики.